

ARAP DİLİNDE BAĞIMSIZ YARGI BİLDİREN CÜMLELERİ İSİMLEŞTİREN EDAT VE TERKİPLER

Mehmet Ali ŞİMŞEK*

Özet

Arap dilinde kendi içinde bağımsız bir yargı bildiren yapılar, isim ve fiil cümleleridir. Bağımsız yargı bildiren bu yapılar, çoğu kere, isimleştirilmek suretiyle daha karmaşık yargıların ifadesinde tek bir öğeye karşılık kullanılırlar. Cümleleri yargı bildirmekten çıkarıp kavramlaştıran edat, terkip ve siygalar şunlardır: Masdar edatları, şart edatları ve ism-i mevsûller, zarflaştırıcı yapılar (zarf edatları), nitelik bildiren müstak isim kalıpları (ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-i müşebbehe ve ism-i tafdîl siygaları), masdarlar, haber ve hâl öğeleri, sıfat ve isim tamlamaları ve atıf terkihi.

Anahtar Kelimeler: cümle, isimleşmiş cümle, nitelik bildiren müstak isim siygaları, yargı, kavram

The Prepositions And Compounds Which Turn The Sentences Into A Noun (Nominalization) In Arabic

Abstract

The structures constituting a complete and satisfactory communication in Arabic are nominal and verbal sentences. These structures which pronounce independent judgments are mostly used in the expression of more complex judgments as a single item and also a part of them by way of their nominalization. The prepositions and the compounds and the forms of derived nouns which are used in nominalizing the sentences are the prepositions of verbal abstract, the prepositions of conditions, the conjunctive nouns, prepositions of adverb, forms of derived nouns which has adjectively definitions (forms of active and passive voice and superiority) and verbal abstracts, the components of haber (the

Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi - Sivas (kapkaramurat@hotmail.com)

complementary unit in nominal sentence apart from subject) and hal (adverbials) of sentence, adjective and noun complements and the attributional compounds.

Key Words: sentence, nominalized sentence, forms of derived nouns, the judgment, the concept

Giriş

Bir yargının zihinde oluşabilmesi ve dile getirilebilmesi, genellikle en az iki ögenin varlığı ile mümkündür. Bunlar, mûsnet ve mûsnedun ileyhtir¹. Duygu ve düşüncelerin ifadesi için en az iki isim ya da bir isim ve bir fiil gerekir. Yargı için zorunlu olan bu iki öge, isim ve fiil cümlesini oluşturur. Örneğin, iki isimden oluşan هذا كتابٌ “Bu, bir kitaptır.” ve bir fiil ve isimden oluşan يكتب الطالب “Öğrenci yazıyor.” ifadeleri, bağımsız yargı bildiren birer cümledir. Çok sayıda isim, fiil ve harften oluşan الطالب الذي يدرس اللغة العربية يحاول أن يفهم ما كتب الأستاذ على السبورة من الجمل “Arap Dili okuyan öğrenci, hocanın tahtaya yazdığı cümleleri anlamaya çalışıyor” cümlesi de tek bir yargı bildirmektedir ve iki temel öğeden; mûsnetileyh ve mûsnet’ten oluşmaktadır. Bu gibi karmaşık bir cümlenin öğelerine ve öğelere karşılık gelen kelime gruplarının bazı elemanlarına baktığımızda onlardan her birinin kendi içinde bağımsız yargı bildiren cümlelerden oluştuğunu, fakat sonradan isimleştiğini/kavramlaştığını görüyoruz.

Biz bu çalışmada, Arap dilinde kendi içinde bağımsız birer yargı bildiren isim ve fiil cümlelerini, tek bir öğeye ya da kelime grubunun bir elemanına karşılık kullanılabilmesi için isimleştiren yapı ve kullanımları (edatları, terkip ve öğeleri) ele alacağız. Bunlar; masdar edatları, şart edatları ve ism-i mevsûller, zarflaştran yapılar (zarf edatları); ism-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdîl siygaları ve masdarlar; haber ve hâl öğeleri, sıfat ve isim tamlamaları ve atıf terkididir.

Yargı bildiren cümlelerin isimleştirilmesine/kavramlaştırılmasına geçmeden önce, kavram bildiren yapılardan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Dilin kavram bildiren yapıları denince akla ilk gelen, müfret kelimelerdir². Çünkü kelime’nin temel fonksiyonu, zihindeki soyut ya da

¹ Bkz. İbn Ya’îş, *Şerhu’l-Mufaşşal*, I, 83; es-Suyûfî, *Hen’u’l-hevâmi*, I, 11; el-Ğalâyeynî, *Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, I, 13, 28-29. Mûsnet, isim cümlesinde haber, fiil cümlesinde fiil; mûsnedun ileyh ise isim cümlesinde mübteda, fiil cümlesinde fâil öğesine karşılık gelir.

² İki ve daha çok kelimedenden oluşan yapılar ise kelime gruplarıdır ve kelime grupları bütün olarak tek bir kavram bildirirler.

somut bir kavramı dile getirmektedir. Herhangi bir özelliği dikkate alınmaksızın kelime'den bahsedince akla gelen ilk yapı da isimlerdir. Bu yaklaşımı, kelime için yapılan aşağıdaki tanımlarda da görmek mümkündür.

Bir nahiv terimi olarak *kelime*, "vaz' (adlandırma/ad koyma) yoluyla müfret bir anlama delâlet eden lafız"³, "müfret anlama delâlet eden müfret lafız"⁴, "müfret bir anlam için vaz' edilen lafız"⁵, "başı başına bir anlama karşılık gelen müfret (diğer bir ifadeyle basit) lafız"⁶ şeklinde tanımlanmakta ya da ondan, kısaca "müfret lafız"⁷ veyahut "müfret söz (*kaavl*)"⁸ şeklinde bahsedilmektedir. Burada, "müfret" ile kastedilen, delâlet ettiği anlamın bir bütünlük oluşturması, ama kelimenin bir kısmının, anlamının da bir kısmına delâlet etmemesidir. Çünkü, lafzının bir kısmı, anlamının da bir kısmına delâlet eden ifadeler, "mürekkep" olarak adlandırılmaktadır⁹.

"Müfret lafız" ve "müfret anlam" ifadelerine, kelimelerin isim, fiil ve harf şeklinde yapılan üçlü taksiminde de rastlamaktayız. Nitekim kelimeler üçe ayrılırken iki farklı yol izlenmektedir. *Birincisinde*, cümle içinde müsnet ya da müsnetileyh olarak gelip gelmediğine bakılmaktadır. Buna göre, İbn Mu'î (ö. 628 h.)'nin de belirttiği üzere, "kelimelerden sadece müsnet olarak gelenler fiil, hem müsnet hem de müsnetileyh olarak gelenler isim, ne müsnet ne de müsnetileyh olarak gelemeyenler ise harftir"¹⁰. *İkincisinde* kelimelerin isnât yönü dikkate alınmaksızın, sadece delâlet ettiği anlama bakılmaktadır. Bu çerçevede kelime, ya müstakil bir anlama delâlet eder ya da müstakil bir anlama delâlet etmez. Müstakil bir anlama delâlet etmeyenler, harftir. Müstakil bir anlama delâlet eden ke-

³ Bkz. ez-Zemaşerî, *el-Mufaşşal fi 'ilmi'l-'Arabiyye*, s. 6; el-Mu'tarrizî, *Kitâbu'l-Mişbâh fi'n-naḥw*, s. 51; er-Rađî, *Şerhu'r-Rađî 'ala'l-Kâfiye*, I, 19 vd.; İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I, 18-19.

⁴ Bkz. İbn Mu'î, *el-Fuṣūlu'l-ḥamsîn*, s. 149.

⁵ Bkz. er-Rađî, *a.g.e.*, I, 19; İbn 'Aqîl, *Şerhu'-bni 'Aqîl*, I, 16.

⁶ Bkz. es-Suyûṭî, *Hem 'u'l-hevâmi'*, I, 3; Ahmed el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, s. 8.

⁷ Bkz. Ebu'l-Beḳâ' el-'Ukberî, *Mesâ'il ḥilâfiyye fi'n-naḥw*, s. 46.

⁸ Bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, s. 15, *Şerhu Ḳaṭri'n-nedâ*, s. 11.

⁹ Bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Ḳaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, s. 11, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, s. 16; es-Suyûṭî, *Hem 'u'l-hevâmi'*, I, 3; er-Rađî, *a.g.e.*, I, 22. Yargı bildirmeyen tüm yapılar, müfret anlam yani tek bir kavram bildirirler.

¹⁰ Bkz. İbnü's-Serrâc, *el-Uṣûl fi'n-naḥw*, I, 36-37; İbn Mu'î, *a.g.e.*, s. 150; el-Mu'tarrizî, *a.g.e.*, s. 53; es-Suyûṭî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, II, 6.

lime, üç zamandan birine bağlı ise fiildir, değilse isimdir¹¹. Burada müstakil anlam ile kastedilen yine müfret anlamdır; yargı değil kavramdır.

Yukarıda verilen kelime tanımlarına baktığımızda en önemli özelliğinin, zihinde tek başına bir kavrama ve bir cümle ögesine karşılık gelebilmesi olduğunu görüyoruz ki, bu, daha çok isme uygun düşer. Oysa kelimenin diğer türlerine bu açıdan bakıldığında, ya harfler gibi tek başlarına bir kavrama karşılık gelmediği ve tek başlarına bir cümle ögesi olarak kullanılmadığı veyahut fiiller gibi kavram bildirmekten ziyade yargı bildirdikleri görülecektir.

Dilin sözvarlığını da ekseriyet isimler oluşturur. Fakat bunlara, delalet ettiği anlamlar açısından baktığımızda, aralarında farklılıklar olduğunu görüyoruz. Bu farklılıklar dikkate alınarak çeşitli tasnifler yapılmıştır. İsimler, öncelikle anlamları açısından somut (*ismu 'ayn*) yani duyu organlarıyla idrak edilebilen ve soyut (*ismu ma 'nâ*) yani duyu organlarıyla idrak edilemeyenler olarak ayrıca ikiye ayrılmıştır¹². İster somut olsun ister soyut, bunlar da özel ya da tür/cins ismi; biçim açısından yalın (basit), türemiş ve bileşik (murekkeb izâfi, murekkeb mezcî ve murekkeb isnâdî) isim olabilirler. İsimlerin delâlet ettiği çeşit çeşit nesnelere, kendi aralarında bir takım sınıflara ayrıldığı gibi farklı nesnelere karşılaman isimler de karşıladıkları nesnelere, yani manalarına göre kendi aralarında bir takım kelime çeşitlerine ayrılmışlardır¹³. İsim, fiil ve harf şeklinde yapılan tasnifte, -harf ve fiil dışındaki- farklı nesnelere karşılık gelen ve dilde ayrı ayrı vazifeler gören tüm kelimeler, geniş manası ile "isim" adı altında toplanmaktadır. İsim kategorisine giren farklı kelime yapılarından ikisi (salt isim grubuna giren masdarlar ve nitelik bildiren müstak isimler), bizim bu çalışmamızda ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü cümlelerin isimleştirilmesi, bu iki tür isim çerçevesinde değerlendirilecektir.

Bağımsız bir yargı bildiren cümlelerin isimleşmesi, bu çalışmada ele almayacağımız bazı yaklaşımların ya da tartışmaların da arka planını oluşturmuştur. Örneğin, "kelime", "cümle" ve "kelam" terimleri üzerine

¹¹ Bkz. er-Rađî, *a.g.e.*, I, 30; es-Suyûfî, *el-Eşbâh ve'n-nezâîr*, II, 7, *Hem 'u'l-hevâmi'*, I, 4.

¹² Bkz. Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 315-316. Ayrıca bkz. el-Galâyeynî, *a.g.e.*, II, 315. Bunlar da nitelik bildirenler ve bildirmeyenler şeklinde iki gruba ayrılabilir.

¹³ En ayrıntılı kelime tasnifi için bkz. Temmâm Hâssân, *el-Luğatu'l-'Arabîyye ma 'nâhâ ve mebnâhâ*, s. 90-132.

yapılan tartışmalar¹⁴ kısmen, burada ele alacağımız hususa işaret etmektedir. Nitekim, bazı âlimler, cümle ve kelam terimlerini aynı anlamda görürken, bazı âlimler ikisini birbirinden ayrı görürler. İkinci yaklaşıma göre her kelam cümledir ama her cümle, kelam değildir. Çünkü cümle, müstakil olarak değerlendirildiğinde "sözün devam edileceğine yönelik bir beklenti içinde bırakmayacak kadar tam bir fâide/yargı bildiren"¹⁵ yapı iken, büyük (ana) cümlelerin/kelamın (ya da üslup içinde) bir ögesine karşılık kullanıldığında, -teknik olarak- müsnetleyh ve müsnetten oluşsa da yeni kullanımında artık bağımsız bir yargı bildirmez.

İbn Hişâm'ın, özellikle *el-Muğnî* adlı eserinde yaptığı büyük cümle-küçük cümle ayrımı¹⁶ da kısmen, burada ele alacağımız hususlara işaret etmektedir. İbn Hişâm'ın, küçük cümle olarak bahsettiği hususlar, bu çalışmada, kavramlaşmış isimler olarak ele alınacaktır.

İbn Cinnî ise kısmen bu konuya işaret eden "*bâb fi't-tâmm yuzâdu 'aleyh feye 'ûdu nâkışân*" (<Tâm olduğu halde, yeni bir kelime eklenmesiyle nâkıslaşan/nâkıs hâle gelenler bahsi>) adıyla ayrı bir bâb açmıştır¹⁷. İbn Cinnî, orada şunları söylemiştir: "قَامَ زَيْدٌ cümlesi tâm bir sözdür. Başına bir ek getirir ve ... زَيْدٌ إِذْ قَامَ زَيْدٌ dersin, şart haline dönüşür ve cevaba ihtiyaç duyar. زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ cümlesi de böyledir. Bu cümle, müstakil bir cümledir. Bu cümlelerin önüne أَذْ ekler ve ... أَذْ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ dersin, أَذْ ve silasına amel edecek bir âmile ihtiyaç duyar. Örneğin, زَيْدٌ بَلَّغْنِي أَنْ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ denir. زَيْدٌ أَحْوَكٌ cümlesi de böyledir. Başına أَغْلَنْتُ eklersen, iki isimle yetinmez, أَغْلَنْتُ بَكَرًا زَيْدًا, أَغْلَنْتُ دَمَانَ أَحْوَكًا demen gerekir"¹⁸.

İbn Cinnî şu şekilde devam ediyor: "Sözün özü şudur: Bağımsız her bir sözün başına, başkasıyla bağıntılı olmayan, başka bir şey gerektirmeyen bir eklemeye bulunursan, söz, eklemeden önceki halinde olduğu gibi tam olarak kalır. Eğer bağımsız bir sözün başına, başkasıyla ba-

¹⁴ Örneğin bkz. İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, II, 432-433; es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi'*, I, 12-13, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*; II, 213-214; Ebu'l-Beķâ' el-'Ukberî, *Mesâ'il İhlâfiyye fi'n-naħw*, 1. Me-sele (s. 41-48).

¹⁵ Bkz. Hâlid el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih*, I, 20-21.

¹⁶ Bkz. İbn Hişâm, *Muğnî'l-lebîb*, II, 437-440.

¹⁷ Bkz. İbn Cinnî, *el-Hfâsı' is*, II, 273-274.

¹⁸ İbn Cinnî, *el-Hfâsı' is*, II, 273.

ğintılı, başkasını gerektiren bir eklemede bulunursan, söz, artık *nâkis* hale gelir¹⁹.

زيد قائم. ← ما زيد قائم/قائماً // قام محمد. ← قد قام محمد. // ما قام محمد. // هل قام محمد؟
زيد أخوك. ← إن زيدا أخوك. // كان زيد أخاك. // ظننتُ زيدا أخاك.

türünden cümleler, birinci gruba giren örneklerdir. Fakat, *زيد* cümlesinin başına *in* ilave edilip ... *زيد* *إن* şeklinde söylendiğinde, artık ikinci gruba girer, yani *nâkis* bir söz olur²⁰.

"İrâpta mahalli olan cümleler" meselesi de büyük oranda yargı bildiren cümlelerin isimleşmesi/kavramlaşması olgusuna dayanır. Diğer bir ifadeyle "müevvel müfret" terimi, Arap Dili'nde özellikle *i'râbta* mahalli olan cümleler meselesiyle ilişkilendirilmiştir. Bunun sebebi, *i'râbta* mahalli olan cümlelerin -çoğunlukla- diğer bir cümlelerin ögesi olmasından ya da diğer kelime ve kelime gruplarıyla birlikte bir bütün olarak cümlelerin tek bir ögesine karşılık gelmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü, bir cümlelerin *i'râbta* mahallinin olabilmesi, onun, "müfret" olarak tevil edilebilmesine bağlıdır²¹. Bu yaklaşım da cümle öğelerinin müfret olarak gelmesini ya da müfret olarak tevil edilebilir olmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim, cümlelerin "*i'râbta* mahalli olan ve olmayan cümleler" şeklinde yapılan tasnifte, *i'râbta* mahalli olan cümlelere bakıldığında²² bunların ya cümle ögesine (örn. haber, fâil, mefûlbih ve hâl gibi) karşılık geldiğini ya da kelime grubu (örn. muzâfun ileyh ve tâbi olarak gelen cümleler gibi) oluşturduğunu görüyoruz.

İrâb ve cümle arasındaki ilişki şu şekilde özetlenebilir: Cümle, müfret mevki'inde bulunmadığı, onun yerine geçmediği ve müfret olarak takdir edilmediği sürece *i'râbta* mahalli olmaz. Diğer bir ifadeyle, bir cümlelerin *i'râbta* mahalli olabilmesi için yargı bildirmemesi ve içeriğinin

¹⁹ İbn Cinnî, *el-Ĥaṣṣa fî ş, II*, 273.

²⁰ İbn Cinnî, *el-Ĥaṣṣa fî ş, I*, 274.

²¹ Bkz. es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ ĩr*, II, 24; el-Muṭairrîzî, *a.g.e.*, s. 54; el-Ġalâyeynî, *a.g.e.*, III, 285.

²² İrâbta mahalli olan, diğer bir ifadeyle müfret yerine geçen ve onun gibi *i'râb* edilen cümleler, cumhura göre yedi, İbn Hişâm (ö. 761 h.)'a göre dokuzdur (Bkz. İbn Hişâm, *Muġnî'l-lebîb*, II, 472-491.; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ ĩr*, II, 24.). Ebû Ħayyân (ö. 745 h.), bunları alt başlıklara ayırmış ve otuzüç'e kadar çıkarmıştır (Bkz. es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ ĩr*, II, 24-30; FaĦruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 138.). Beyân âlimleri ise çerçevesini daraltmışlar ve üç ile sınırlanmışlardır. Bunlar; haber, sıfat ya da hâl olarak gelen cümlelerdir. Bkz. FaĦruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 138.

müfret olarak tevîl edilebilmesi gerekir. Bu gibi durumlarda cümlelerin düşürülüp yerine müfret ismin getirilebilmesi (getirilmeye uygun olması) gerekir. er-Rađî (ö. 688 h.) ise şunu söylemiştir: "Cümlelerin mahalli olması, onun müfretle takdir edilmesini gerektirmez. Cümlelerin i'râbta mahallinin olması şu anlama gelir: Cümleler, buldukları yere müfret kelimenin gelmesinin/getirilmesinin sahîh olduğu bir yerde gelmişlerdir"²³.

Kendi içinde müstakil bir yargı bildiren cümlelerin, isimleştiğini, dolayısıyla kavramlaştığını gösteren delillerimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

-İsimleşmiş cümleler, tek başlarına müstakil bir yargı bildirmezler. Örneğin, şartın fiil cümlesi (örn. ... إِنْ رَأَيْتِي gibi) ve zarf cümlesi (örn. عِنْدَنَا ... رَأَيْتِكَ gibi) tek başlarına yargı bildirmezler.

- İsimleşmiş cümleler, daha büyük bir kelime grubunun, bütün olarak tek bir elemanına karşılık gelebilirler. Örneğin, sıfat tamlamasının sıfat (örn. ... رَجُلٌ رَأَيْتُهُ gibi), atıf grubunun ma'tûf (örn. ... يَقَوْمٌ وَيَكُوبُ gibi) ve izâfet tamlamasının muzâfun ileyh (örn. ... رَأَيْتَكَ وَذُتْ رَأَيْتَكَ gibi) elemanlarına karşılık gelen cümleler, yargı bildiren bir cümle değil, tek bir öğeye karşılık gelen kelime grubunun tamamlayıcı unsuru durumundadırlar.

- İsimleşmiş cümleler, büyük (ana) cümlelerin, bütün olarak tek bir öğesine karşılık gelirler. Örneğin, haber (örn. سَيَارَتُهُ حَمْرَاءُ gibi) ve hâl (örn. رَأَيْتُ الْمُدْرَسَ يَفُودُ سَيَارَتَهُ الْحَمْرَاءَ gibi) öğelerine karşılık gelen cümleler, müştak isim konumunda ve tek bir öğe değerindedir. Oysa bağımsız bir cümle, en az ve en fazla iki temel öğeden; müsnedun ileyh ve müsnet'ten oluşmalıdır. Verilen örneklerde müsnedun ileyh birinci cümlede 'öğretmen', ikinci cümlede 'ben', müsnet ise birinci cümlede 'arabanın kırmızı olması', ikinci cümlede 'görmek'tir. Bu iki öğe dışındakiler, tamamlayıcı/yardımcı öğelerdir.

-İzâfet tamlamasında, muzâfun ileyh olarak gelen cümlelerin isimleştiğini gösteren hususlardan bir diğeri de, muzâfun ileyh olarak gelen yapının, mecrûr konumunda ve isim olma zorunluluğudur.

²³ Bkz. er-Rađî, *a.g.e.*, II, 298. eş-Şemânî'nî (ö. 442 h.) de cümlelerin i'râbta yerinin olup olmadığını belirlemek için, cümleyi düşürüp yerine müfret bir isim getirebilmenin mümkün olup olmadığına ve bu durumda, anlamın bir bütünlük oluşturup oluşturup olmadığına (müstakil olup olmamasına) bakılması gerektiğini belirtir. Bkz. eş-Şemânî'nî, *el-Fevâ'id ve'l-kavâ'id*, s. 177.

Aşağıda, öncelikle yargı bildiren cümleler üzerinde kısaca durulacak, sonra cümleleri isimleştiren/kavramlaştıran edat, terkip ve kullanımlar, “cümlelerin, nitelik bildiren müştak isim konumunda kullanıldığı yerler” ve “cümlelerin, müevvel masdar olarak kullanıldığı yerler” ana başlıkları altında incelenip örneklendirilecektir.

1. İsim ve Fiil Cümlesi

Bağımsız yargı bildiren bir cümle (burada cümle ile kastedilen kelâm'dır), karşımıza farklı şekillerde çıkabilmektedir²⁴. Şöyle ki, bir cümle (yani kelâm), (1) الصدقُ مُنْجٌ ve الدَّيْنُ الْمُعَانِلَةُ (1) örneklerinde olduğu gibi iki isimden; (2) طَيَّرَ الْحَقُّ ve العدلُ أساسُ الملكِ (2) örneğinde olduğu gibi üç isimden; (3) كَانَ اللهُ غَفُورًا (3) örneğinde olduğu gibi bir fiil ve bir isimden; (4) عَلِمْتُ اللهُ وَاحِدًا (4) örneğinde olduğu gibi bir fiil ve iki isimden; (5) زَيْدٌ طَالِبٌ (5) örneğinde olduğu gibi bir fiil ve üç isimden; (6) الظُّلْمُ آجِرُهُ نَدَمٌ ve الحقُّ يعلو (6) örneğinde olduğu gibi bir fiil ve dört isimden; (7) إِنْ تُرِدِ السَّلَامَةَ فَاسْلُكْ سَبِيلَ الْأَسْتِقَامَةِ (7) örneğinde olduğu gibi isim ve bir cümleden; (8) إِنْ تُرِدِ السَّلَامَةَ فَاسْلُكْ سَبِيلَ الْأَسْتِقَامَةِ (8) örneğinde olduğu gibi iki cümleden oluşabilmektedir. Burada sekiz maddede özetlenen yapılar, temel yapılar olup, yargı bildiren bir yapının *asgari* kelime sayısını vermektedir. Çünkü bir cümleyi, içerebileceği kelime sayı açısından sınırlamak mümkün değildir.

Öncelikle, kuruluşu, öğeleri, öğelerin i'râbı, geldiği şekiller, takdimi, tehiri, hazfi ... gibi hususlara girmeden, mûsnet ve mûsnedun iley'h'ten oluşan ve yargı bildiren, herhangi bir öğesi cümle içermeyen farklı yapılara örnekler vermek istiyoruz. Çünkü daha sonraki başlıklar altında, bu tür cümlelerin nasıl isimleştirildiği üzerinde durulacaktır. Aşağıda vereceğimiz örnekler, isim ve fiil cümlelerinin en basit halleridir ve öğelerden herhangi birisi, isimleşmiş bir yargı içermemektedir.

Mûsnet ve mûsnedun iley'h'ten oluşan isim cümlelerine örnekler:

إِنَّ الرَّجُلَيْنِ طَوِيلَانِ. كَانَتِ النَّسَاءُ طَوِيلَاتٍ. أَحْمَدُ طَالِبٌ مُجْتَهِدٌ. الدَّرْسُ مَكْتُوبٌ فِي الصَّفِّ. أَخُو الطَّالِبِ مُدْرِّسٌ. صَدِيقِي أَحْمَدُ رَجُلٌ طَيِّبٌ. إِنَّ الطَّالِبَ وَأُمَّهُ مَا شِئَانِ. الْمُعَلِّمُونَ مُتَّبِعُونَ وَمُتَّكَلِّمُونَ. كَانَ الْمُعَلِّمُ وَالطَّالِبُ مُتَّبِعِيَيْنِ وَمُتَّكَلِّمِيَيْنِ. أَنَا طَالِبٌ الْجَدِيدِ فَاهِمٌ الدَّرْسِ فَهِيْمًا تَامًا. أَنَا مُعَلِّمٌ الْجَدِيدِ الطَّالِبِ الْجَدِيدِ فَاهِمًا الدَّرْسِ فَهِيْمًا تَامًا.

Mûsnet ve mûsnedun iley'h'ten ve fiilin *tamamlayıcı* öğelerinden oluşan fiil cümlelerine örnekler:

²⁴ el-Hâşimî, a.g.e., s. 10.

نام الضيوف مُرتاجين. يُكْتَبُ الدرسُ في الصف. يَدْرُسُ الطَّالِبُ الجَدِيدُ. لا يفهم الطَّالِيانِ الجَدِيدانِ الدرسَ الصَّعبَ. سَتَزُورُنِي صَدِيقِي أَحْمَدُ. دَخَلَ المُعَلِّمُ وَطالِبُ. ذهب إلى السوق صَدِيقِي حَمْدٌ وَعَلِيٌّ. تَمَّتْ كِتابَةُ الدرسِ الجَدِيدِ في الدفترِ القَدَمِ أَمْسِ. حَرَجَ من الصف أَحَدَ عَشَرَ طالِباً وإِخْدَى عَشْرَةَ طالِبَةٍ لِلذَّهابِ إلى المُحْتَرِ. رَأَيْتُ المُعَلِّمَ وَطالِبَ مُتَبَسِّمِينَ وَمُتَكَلِّمِينَ أَمْسِ في حَديقَةِ المَدْرَسَةِ. أَفْتَهَمَنِي الفاهِمُ الدرسَ الصَّعبَ إِفْهَاماً تائِماً. سافَرْتُ إلى بلدٍ عَرَبِيٍّ قَبْلَ ثَلَاثَةِ أَعوامٍ طالِباً لِلعِلْمِ. طَلَنْتُ الطالِبَ الجَدِيدَ فَاهِماً الدرسَ فَهْماً تائِماً. أُعَلِّمْتُ المُدْرَسَ الطالِبَ الجَدِيدَ فَاهِماً الدرسَ فَهْماً تائِماً.

Örneklere baktığımızda, isim cümlesinin bir ya da birden fazla kelimededen oluşan mübteda ve haber; fiil cümlesinin ise müsnet (yüklem) olarak gelen fiil dışında yine bir ya da birden fazla kelimededen oluşan fâil, beş mef'ûl (المَفْعُولُ الخَمْسَةُ) ve hâl öğelerinden oluşabileceğini görürüz. Bazı öğeler, birden fazla kelimededen oluşsalar (-örneklerde altları çizilmiştir-) da tek bir kavram bildirirler. Aşağıda, yukarıda zikrettiğimiz ve yargı bildiren isim ve fiil cümlelerinin, ana (büyük) cümlelerin ögesine ya da kelime grubunun bir elemanına karşılık gelince, yargı bildirmekten çıkıp kavram bildirmesi ve bu yolla isimleşmesi üzerinde durulacaktır.

2. Cümlelerin, Nitelik Bildiren Müştak İsim (Sıfat-İsim) Konusunda Kullanıldığı Yerler

Cümleler, bazen bir cümle ögesine karşılık geldiğinde, bazen de kelime grubunun bir elemanı olarak kullanıldığında sıfat-isim haline gelirler.

2.1. Bir Cümle Ögesine Karşılık Gelen İsimleşmiş Cümleler

Bir cümle, büyük (ana) cümlelerin haber, hâl ve mef'ûlün bih öğelerine karşılık kullanılabilmekte ve bu yolla isimleşmektedir. "Haber, hâl ve na'tta (sıfatta) asıl olan, müfret olarak gelmeleridir"²⁵ şeklindeki ifadeler de bu konumdaki cümlelerin isimleştiğini gösterir.

2.1.1. Haber Ögesi Olarak Kullanılması

Müstakil bir yargı bildiren isim ya da fiil cümlesi, kendisiyle bağlantılı *marife* bir isimden sonra geldiğinde -asıl yargı bu iki öge arasında ise- haber olarak kabul edilir. Haber olarak gelen cümleler, bir bütün olarak tek bir kavram²⁶ bildirmek suretiyle isimleşirler, diğer bir ifadeyle sıfat-isim görevinde kullanılırlar. Bu durum, kendisiyle bağlantılı marife

²⁵ Bkz. İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, II, 516.

²⁶ Çünkü haberde asıl olan müfret olarak gelmesidir (Bkz. el-Ğalâyeynî, a.g.e., II, 265.) Ayrıca haber, sıfat ve hâl, birer vasıftır. Bkz. İbn Hişâm, *Evâdîhu'l-mesâlik*, s. 203, 212.

bir isimden sonra gelen şart cümlesi ve şibih cümle için de geçerlidir²⁷. Aşağıda, büyük (ana) cümlelerin müştak isim konumundaki haber ögesine (altları çizilmiştir) karşılık gelen isim ve fiil cümlelerine çeşitli örnekler verilmiştir.

الاجتهاد في الدروس من ضُرُوزَاتِ النَّجَاحِ. العصفور فوق الشجرة. الطالب في الصف. الطالب يجتهد في دروسه. الطالب يجتهد في الامتحان. - - أحمد أبوه مُدَرِّسٌ فِي الْمَدْرَسَةِ. أحمد أبوه يُدَرِّسُ فِي الْمَدْرَسَةِ. أحمد أبوه في المدرسة. في الصف طالباً. الطلاب يستمعون إلى المُدَرِّسِ. - أحمد متى يأت وقت الامتحان يشرب الشاي كثيراً. أحمد إن درس نجح في الامتحان. الدرس يُكْتَبُ فِي الصَّفِ.	الاجتهاد في الدروس من ضُرُوزَاتِ النَّجَاحِ. العصفور فوق الشجرة. الطالب في الصف. الطالب يجتهد في دروسه. الطالب يجتهد في الامتحان. الطالب يجتهد في دروسه. الطالب يجتهد في الامتحان. أحمد أبوه مُدَرِّسٌ فِي الْمَدْرَسَةِ. أحمد أبوه يُدَرِّسُ فِي الْمَدْرَسَةِ. أحمد أبوه في المدرسة. في الصف طالباً. الطلاب يستمعون إلى المُدَرِّسِ. سجتهد الطالب في دروسه. أحمد متى يأت وقت الامتحان يشرب الشاي كثيراً. أحمد إن درس نجح في الامتحان. الدرس يُكْتَبُ فِي الصَّفِ.	الاجتهاد في الدروس من ضُرُوزَاتِ النَّجَاحِ. العصفور فوق الشجرة. الطالب في الصف. الطالب يجتهد في دروسه. الطالب يجتهد في الامتحان. الطالب يجتهد في دروسه. الطالب يجتهد في الامتحان. أحمد أبوه مُدَرِّسٌ فِي الْمَدْرَسَةِ. أحمد أبوه يُدَرِّسُ فِي الْمَدْرَسَةِ. أحمد أبوه في المدرسة. في الصف طالباً. الطلاب يستمعون إلى المُدَرِّسِ. سجتهد الطالب في دروسه. أحمد متى يأت وقت الامتحان يشرب الشاي كثيراً. أحمد إن درس نجح في الامتحان. الدرس يُكْتَبُ فِي الصَّفِ.
--	--	--

Haber olarak gelen fiil ve isim cümlelerinin müştak isim konumunda olduğunu gösteren delillerden biri, onların yerine müştak isim getirilebilmesidir. Cümle olarak gelen haber ögesini, şu şekilde müştak isim olarak tevil/takdir edebiliriz:

1. Haber ögesi, şibih cümlesi olarak geldiğinde “نايت، موجود، كان” gibi kelimelerle takdir edilebilir²⁸. Örnekler:

العصفور فوق الشجرة. ← العصفور (موجود) فوق الشجرة. الطالب في الصف. ← الطالب (موجود) في الصف.

²⁷ Bu yaklaşım, sadece isim cümlesinin haber ögesi için değil, *inne* vb. ve *kâne* vb.nin haberi, *zanne* vb.nin ikinci mef’ûlü, *a’lene* vb.nin üçüncü mef’ûlü için de geçerlidir.

²⁸ Örneğin bkz. el-Galâyeynî, a.g.e., II, 265.

2. Haber ögesi, fiili müteaddi olan malum yapıdaki bir fiil cümlesi olarak geldiğinde fiil, ism-i fâil veznine konularak takdir edilir. Örnek:

الطَّالِبُ يُفَعِّمُ الدَّرْسَ. ← الطَّالِبُ (فَاهِمٌ) الدَّرْسَ.

3. Haber ögesi, fiili, lâzım olan bir fiil cümlesi olarak geldiğinde fiil, ya ism-i fâil ya da sıfat-ı müşebbehe veznine konular. Örnekler:

الطَّالِبُ نَجَّحَ فِي الإِمْتِحَانِ. ← الطَّالِبُ (نَاجِحٌ) فِي الإِمْتِحَانِ. // الطَّالِبُ يَفْرَحُ. ← الطَّالِبُ (فَرِحٌ).

4. Haber ögesi, fiili meçhûl yapıdaki bir fiil cümlesi olarak geldiğinde fiil, ism-i mef'ûl veznine konular. Örnek:

الدَّرْسُ يُكْتَبُ فِي الصَّفِّ. ← الدَّرْسُ (مَكْتُوبٌ) فِي الصَّفِّ.

Haber ögesinde, fülle ilgili zamirin beş mef'ûllerden biriyle ilişkilendirilmesi durumunda isnat fiili müştak isim olarak tevil edilirken, ism-i mef'ûl veznine başvurulması gereken durumlar olabilir. Örneğin, fâili zikredilmek istenmezse, fiil, ism-i mef'ûl veznine konulmalıdır.

قرأ محمد الرسالة التي أرسلها أبوه إليه. ←قرأ محمد الرسالة (المُرْسَلَة) إليه.

5. Haber ögesi, içinde lafzen isnat fiili içeren bir isim cümlesi olarak geldiğinde iki yol takip edilir. (a) Sırasıyla 1, 2, 3 ve 4. maddelerde zikredilenler uygulanır. (b) İsm-i fâil olarak "كائن" takdir edilir. Örnekler:

أَحْمَدُ أَبُو يَدْرُسٍ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← أَحْمَدُ (مُدْرَسٌ) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. [أَحْمَدُ (كَائِنٌ) أَبُوهُ يَدْرُسُ فِي الْمَدْرَسَةِ].
أَحْمَدُ أَبُو يَدْرُسٍ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← أَحْمَدُ (كَائِنٌ) أَبُوهُ (مُدْرَسًا) فِي الْمَدْرَسَةِ.

6. Haber ögesi, içinde lafzen isnat fiili içermeyen bir isim cümlesi olarak geldiğinde ism-i fâil olarak "كائن" (vb.) takdir edilir. Örnekler:

أَحْمَدُ أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← أَحْمَدُ (كَائِنٌ) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ.
أَحْمَدُ أَبُوهُ سِيوَابِيٌّ. ← أَحْمَدُ (كَائِنٌ) أَبُوهُ سِيوَابِيًّا. أَحْمَدُ (سِيوَابِيٌّ) أَبُوهُ.

7. Haber ögesi, şart cümlesi olarak geldiğinde ise hangi türden müştak isimle tevil edileceğini cevap cümlesi belirler ve şartın fiili, tevil edilen cümleye "fi hâleti ...// vakte ... /fi vaḳti ... // fi mekâni ... //..." (vb.) ifadelerinden uygun birinden sonra masdarı zikredilerek²⁹ bağlanabilir. Şartın cevap cümlesine gelince o, şart cümlesinin asıl yargısını taşımaktadır. Yukarıda bahsedilen durumlar, şartın cevap cümlesi için de geçerlidir. Örnekler:

أَحْمَدُ إِذَا دَرَسَ يَجْتَاحُ فِي الإِمْتِحَانِ. ← أَحْمَدُ نَاجِحٌ فِي الإِمْتِحَانِ فِي حَالَةِ الدَّرَاسَةِ.
أَحْمَدُ مَتَى يَأْتِ وَقْتُ الإِمْتِحَانِ يَشْرَبُ الشَّايَ كَثِيرًا. ← أَحْمَدُ شَارِبٌ الشَّايَ كَثِيرًا وَقْتُ إِتْيَانِ الإِمْتِحَانِ.

²⁹ Çünkü şart edatı, şartın fiilini masdarlaştırır ve kendi içinde yargı bildiren şartın fiil cümlesi ise şart edatı ile birlikte, artık yargı değil kavram bildirir hale gelir.

محمدٌ إنَّ تساعدهُ في دروسه يتجخ في الامتحانات. ← محمدٌ ناجحٌ في الامتحانات في حالة مُساعدتك إياه في دروسه.

محمدٌ إلا تساعدهُ في دروسه يرسب في الامتحانات. ← محمدٌ راسبٌ في الامتحانات في حالة عدم مُساعدتك إياه في دروسه.

2.1.2. Hâl Ögesi Olarak Kullanılması

Müstakil bir yargı bildiren isim ya da fiil cümlesi, kendisiyle bağlantılı *marife* bir isimden sonra geldiğinde -asıl yargı bu iki öge arasında değilse- hâl olarak kabul edilir³⁰. Hâl olarak gelen cümleler, -haber ögesinde olduğu gibi- bir bütün olarak tek bir kavram bildirmek suretiyle isimleşirler, diğer bir ifadeyle sıfat-isim görevinde kullanılırlar. Bu durum, kendisiyle bağlantılı *marife* bir isimden sonra gelen şart cümlesi ve şibih cümle için de geçerlidir. Aşağıda, müştak isim konumunda cümle olarak gelen hâl ögesine (altıları çizilmiştir) çeşitli örnekler verilmiştir.

الْمُعْتَمِرُ فَوْقَ الشَّجَرَةِ.	الطَّالِبُ فِي الصَّفِّ.
الطَّالِبُ يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ.	الطَّالِبُ يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ.
الطَّالِبُ قَدْ نَجَحَ فِي الْإِمْتِحَانِ.	الطَّالِبُ نَجَحَ فِي الْإِمْتِحَانِ.
أَحْمَدُ وَأَبُوهُ يَدْرُسُ فِي الْمَدْرَسَةِ.	أَحْمَدُ أَبُوهُ يَدْرُسُ فِي الْمَدْرَسَةِ.
أَحْمَدُ وَأَبُوهُ يَدْرُسُ فِي الْمَدْرَسَةِ.	أَحْمَدُ أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ.
الطُّلَّابُ يَسْتَعِينُونَ إِلَى الْمُدْرَسِ.	الطُّلَّابُ يَسْتَعِينُونَ إِلَى الْمُدْرَسِ.
أحمد متى يأت وقت الامتحان يشرب الشاي كثيراً.	أحمد متى يأت وقت الامتحان يشرب الشاي كثيراً.
أحمد إنَّ درسَ نَجَحَ في الامتحان.	أحمد إنَّ درسَ نَجَحَ في الامتحان.
الدرسُ يُكْتَبُ في الصف.	الدرسُ يُكْتَبُ في الصف.

Hâl olarak gelen fiil ve isim cümlelerinin de müştak isim konumunda olduğunu gösteren delillerden biri, -haber ögesinde olduğu gibi- onların yerine müştak isim getirilebilmesidir³¹. Cümle olarak gelen hâl

³⁰ Genel kullanım, hâl ögesinin nekra, sâhib-i hâl'in ise *marife* olması şeklindedir. Genel kullanım dışında gelen örnekler ve yorumları için bkz. Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 122-124; İbn Mu'î, *a.g.e.*, s. 67, 187-188; İbn Hişâm, *Şerhu Kaḥri'n-nedâ*, s. 236-237, *Evḍâḥu'l-mesâlik*, s. 207-208; İbn 'Aḳîl, *a.g.e.*, II, 256-265; Aḥmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 227; el-Ğalâyeynî, *a.g.e.*, III, 88-89.

³¹ Genel kullanım, hâl ögesinin müştak isim olmasıdır. Genel kullanım dışında gelen örnekler ve yorumları için bkz. İbn Mu'î, *a.g.e.*, s. 187; er-Raḳî, *a.g.e.*, II, 32 vd., 289-290;

ögesini, -yine haber ögesinde olduğu gibi- aşağıdaki şekillerde müstak isim olarak tevîl/takdir edebiliriz:

1) Örnekler: رَأَيْتُ الْعَصْفُورَ فَوْقَ الشَّجَرَةِ. ← رَأَيْتُ الْعَصْفُورَ (مَوْجُودًا) فَوْقَ الشَّجَرَةِ.

رَأَيْتُ الطَّالِبَ فِي الصَّفِّ. ← رَأَيْتُ الطَّالِبَ (مَوْجُودًا) فِي الصَّفِّ.

2) Örnek: رَأَيْتُ الطَّالِبَ يَشْرَحُ الدَّرْسَ. ← رَأَيْتُ الطَّالِبَ (شَارِحًا) الدَّرْسَ.

3) Örnekler: رَأَيْتُ الطَّالِبَ قَدْ نَجَحَ فِي الْإِمْتِحَانِ. ← رَأَيْتُ الطَّالِبَ (نَاجِحًا) فِي الْإِمْتِحَانِ.

رَأَيْتُ الطَّالِبَ يُفْرِحُ بِهِ. ← رَأَيْتُ الطَّالِبَ (فَرِحًا) بِهِ.

4) Örnek: رَأَيْتُ الدَّرْسَ يُكْتَبُ فِي الصَّفِّ. ← رَأَيْتُ الدَّرْسَ (مَكْتُوبًا) فِي الصَّفِّ.

5) Örnekler:

رَأَيْتُ أَحْمَدَ وَأَبُوهُ يَدْرُسُ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← رَأَيْتُ أَحْمَدَ (مُدْرَسًا) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. [رَأَيْتُ أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ يَدْرُسُ فِي

الْمَدْرَسَةِ. رَأَيْتُ أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ (مُدْرَسًا) فِي الْمَدْرَسَةِ.]

رَأَيْتُ أَحْمَدَ وَأَبُوهُ مُدْرَسٌ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← رَأَيْتُ أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ (مُدْرَسًا) فِي الْمَدْرَسَةِ.

6) Örnekler: رَأَيْتُ أَحْمَدَ وَأَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← رَأَيْتُ أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ.

رَأَيْتُ أَحْمَدَ وَأَبُوهُ سَيَّوَابِيًّا. ← رَأَيْتُ أَحْمَدَ كَائِنًا أَبُوهُ سَيَّوَابِيًّا. [رَأَيْتُ أَحْمَدَ (سَيَّوَابِيًّا) أَبُوهُ.]

7. Hâl ögesi, şart cümlesi olarak geldiğinde ise haber olarak gelmesinde söz konusu olduğu üzere hareket edilir. Örnekler:

رَأَيْتُ أَحْمَدَ إِذْ دَرَسَ نَجَحًا فِي الْإِمْتِحَانِ. ← رَأَيْتُ أَحْمَدَ (نَاجِحًا) فِي الْإِمْتِحَانِ فِي حَالَةِ الدَّرَاسَةِ.

رَأَيْتُ أَحْمَدَ مَتَى يَأْتِ وَقْتُ الْإِمْتِحَانِ يَشْرَبُ الشَّايَ كَثِيرًا. ← رَأَيْتُ أَحْمَدَ (شَارِبًا) الشَّايَ كَثِيرًا وَقْتُ إِتْيَانِ

الْإِمْتِحَانِ.

رَأَيْتُ مُحَمَّدًا إِذْ تَسَاعَدُهُ فِي دُرُوسِهِ يَنْجَحُ فِي الْإِمْتِحَانِ. ← رَأَيْتُ مُحَمَّدًا (نَاجِحًا) فِي الْإِمْتِحَانِ فِي حَالَةِ

مُسَاعَدَتِكَ إِتَاهِ فِي دُرُوسِهِ.

رَأَيْتُ مُحَمَّدًا إِلَّا تَسَاعَدُهُ فِي دُرُوسِهِ يَرْتَشِبُ فِي الْإِمْتِحَانِ. ← رَأَيْتُ مُحَمَّدًا (زَائِبًا) فِي الْإِمْتِحَانِ فِي حَالَةِ عَدَمِ

مُسَاعَدَتِكَ إِتَاهِ فِي دُرُوسِهِ.

2.1.3. Mef'ûlun Bih Ögesi Olarak Kullanılması

Müstakil bir yargı bildiren isim ya da fiil cümlesi, başka bir fiilin mef'ûlun bih ögesine karşılık gelebilir. Başka bir fiilin ikinci ya da üçüncü mef'ûlun bih ögesine karşılık gelen cümleler ise bir bütün olarak -haber ögesinde olduğu gibi- tek bir kavram bildirmek suretiyle isimleşirler, diğer bir ifadeyle sıfat-isim görevinde kullanılırlar. Bu durum, kendisiyle

İbn Hişâm, *Evcahu'l-mesâlik*, s. 205-207; İbn 'Akîl, *a.g.e.*, II, 244; es-Suyûfî, *Hem'ûl-hevâmi*, I, 236-237; el-Galâyeynî, *a.g.e.*, III, 7, 82-85; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 223.

bağlantılı marife bir isimden sonra gelen şart cümlesi ve şibih cümle için de geçerlidir. Aşağıda, daha önce zikrettiğimiz ve müştak isim konumunda cümle olarak gelen haber öğelerinin bulunduğu örneklerin, *zanne* ve *a'leme* fiillerine uyarlanarak mef'ûlun bih (altları çizilmiştir) haline getirilmiş biçimleri verilmiştir.

العُصْفُورُ فَوْقَ الشَّجَرَةِ.	العُصْفُورُ فَوْقَ الشَّجَرَةِ.
الطَّالِبُ فِي الصَّفِّ.	الطَّالِبُ فِي الصَّفِّ.
الطَّالِبُ يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ.	الطَّالِبُ يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ.
الطَّالِبُ نَجَحَ فِي الإِمْتِحَانِ.	الطَّالِبُ نَجَحَ فِي الإِمْتِحَانِ.
أَحْمَدُ أَبُوهُ مُدَرِّسٌ.	أَحْمَدُ أَبُوهُ مُدَرِّسٌ.
أَحْمَدُ أَبُوهُ يَدْرُسُ الْعَرَبِيَّةَ.	أَحْمَدُ أَبُوهُ يَدْرُسُ الْعَرَبِيَّةَ.
أَحْمَدُ أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ.	أَحْمَدُ أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ.
فِي الصَّفِّ طَالِبًا.	فِي الصَّفِّ طَالِبًا.
الطَّلَابُ يَسْتَمِعُونَ إِلَى الْمُدَرِّسِ.	الطَّلَابُ يَسْتَمِعُونَ إِلَى الْمُدَرِّسِ.
أَحْمَدُ مَتَى تَأْتِ الامْتِحانات بِشَرِّ الشَّيْءِ كَثِيرًا.	أَحْمَدُ مَتَى تَأْتِ الامْتِحانات بِشَرِّ الشَّيْءِ كَثِيرًا.
أَحْمَدُ إِنْ دَرَسَ نَجَحَ فِي الامْتِحَانِ.	أَحْمَدُ إِنْ دَرَسَ نَجَحَ فِي الامْتِحَانِ.
الدرِّسَ يَكْتُبُ فِي الصَّفِّ.	الدرِّسَ يَكْتُبُ فِي الصَّفِّ.

Cümle olarak gelen, *zanne*'nin ikinci ve *a'leme* fiilinin üçüncü mef'ûlun bih öğelerini, -haber olarak gelen cümlelerde olduğu gibi- aşağıdaki şekillerde müştak isim olarak tevîl/takdir edebiliriz:

- 1) Örnekler: ظننتُ العُصْفُورَ فَوْقَ الشَّجَرَةِ. ← ظننتُ العُصْفُورَ (مَوْجُودًا) فَوْقَ الشَّجَرَةِ.
ظننتُ الطَّالِبَ فِي الصَّفِّ. ← ظننتُ الطَّالِبَ (مَوْجُودًا) فِي الصَّفِّ.
أَعْلَمْتُ حَسَنًا العُصْفُورَ فَوْقَ الشَّجَرَةِ. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا العُصْفُورَ (مَوْجُودًا) فَوْقَ الشَّجَرَةِ.
أَعْلَمْتُ حَسَنًا الطَّالِبَ فِي الصَّفِّ. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا الطَّالِبَ (مَوْجُودًا) فِي الصَّفِّ.
- 2) Örnekler: ظننتُ الطَّالِبَ يَفْهَمُ الدَّرْسَ. ← ظننتُ الطَّالِبَ (فَاهِمًا) الدَّرْسَ.
أَعْلَمْتُ حَسَنًا الطَّالِبَ يَفْهَمُ الدَّرْسَ. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا الطَّالِبَ (فَاهِمًا) الدَّرْسَ.
- 3) Örnekler: ظننتُ الطَّالِبَ نَجَحَ فِي الإِمْتِحَانِ. ← ظننتُ الطَّالِبَ (نَاجِحًا) فِي الإِمْتِحَانِ.
ظننتُ الطَّالِبَ يَفْرُحُ بِهِ. ← ظننتُ الطَّالِبَ (فَرِحًا) بِهِ.
أَعْلَمْتُ حَسَنًا الطَّالِبَ نَجَحَ فِي الإِمْتِحَانِ. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا الطَّالِبَ (نَاجِحًا) فِي الإِمْتِحَانِ.
أَعْلَمْتُ حَسَنًا الطَّالِبَ يَفْرُحُ بِهِ. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا الطَّالِبَ (فَرِحًا) بِهِ.
- 4) Örnekler: ظننتُ الدَّرْسَ يَكْتُبُ فِي الصَّفِّ. ← ظننتُ الدَّرْسَ (مَكْتُوبًا) فِي الصَّفِّ.

أَعْلَمْتُ حَسَنًا الدَّرْسَ يُكْتَبُ فِي الصَّفِّ. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا الدَّرْسَ (مَكْتُوبًا) فِي الصَّفِّ.

5) Örnekler:

ظَنَنْتُ أَحْمَدَ أَبُوهُ يُدْرَسُ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← ظَنَنْتُ أَحْمَدَ (مُدْرَسًا) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. [ظَنَنْتُ أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ يُدْرَسُ فِي الْمَدْرَسَةِ. ظَنَنْتُ أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ (مُدْرَسًا) فِي الْمَدْرَسَةِ.]

أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ أَبُوهُ يُدْرَسُ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ (مُدْرَسًا) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. [أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ يُدْرَسُ فِي الْمَدْرَسَةِ. أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ (مُدْرَسًا) فِي الْمَدْرَسَةِ.]

6) Örnekler:

ظَنَنْتُ أَحْمَدَ أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← ظَنَنْتُ أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ.
ظَنَنْتُ أَحْمَدَ أَبُوهُ سِيَوِيًّا. ← ظَنَنْتُ أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ سِيَوِيًّا. [ظَنَنْتُ أَحْمَدَ (سِيَوِيًّا) أَبُوهُ.]
أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ.
أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ أَبُوهُ سِيَوِيًّا. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ (كَائِنًا) أَبُوهُ سِيَوِيًّا. [أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ (سِيَوِيًّا) أَبُوهُ.]

Zanne vb. fiillerin ikinci ve *a'leme* vb. fiillerin üçüncü ögesi, şart cümlesi olarak geldiğinde ise hangi türden müştak isimle tevil edileceğini -haber olarak gelmelerinde söz konusu olduğu üzere- cevap cümlesi belirler ve şartın fiili, tevil edilen cümleye "fi hâleti ...// vakte ... /fi vakti ... // fi mekâni ... //... (vb.)" ifadelerinden uygun birinden sonra masdarı zikredilerek bağlanabilir. Örnekler:

ظَنَنْتُ أَحْمَدَ إِنَّ دَرْسَ نَجْحَ فِي الْإِمْتِحَانِ. ← ظَنَنْتُ أَحْمَدَ نَاجِحًا فِي الْإِمْتِحَانِ فِي حَالَةِ الدَّرَاسَةِ.
ظَنَنْتُ أَحْمَدَ مَتَى يَأْتِ وَقْتُ الْإِمْتِحَانِ يَشْرَبُ الشَّايَ كَثِيرًا. ← ظَنَنْتُ أَحْمَدَ شَارِبًا الشَّايَ كَثِيرًا وَقْتُ إِيْتِيَانِ الْإِمْتِحَانِ.

ظَنَنْتُ مُحَمَّدًا إِنَّ تَسَاعُدَهُ فِي دُرُوسِهِ يَنْجَحُ فِي الْإِمْتِحَانِ. ← ظَنَنْتُ مُحَمَّدًا نَاجِحًا فِي الْإِمْتِحَانِ فِي حَالَةِ مُسَاعَدَتِكَ إِتَادَ فِي دُرُوسِهِ.

ظَنَنْتُ مُحَمَّدًا إِلَّا تَسَاعُدَهُ فِي دُرُوسِهِ تَرْسُبُ فِي الْإِمْتِحَانِ. ← ظَنَنْتُ مُحَمَّدًا زَائِبًا فِي الْإِمْتِحَانِ فِي حَالَةِ عَدَمِ مُسَاعَدَتِكَ إِتَادَ فِي دُرُوسِهِ.

Verilen örneklerde geçen ظننتُ yerine حسناً getirilirse, *zanne*'nin ikinci mef'ûlun bihi'si, *a'leme*'nin üçüncü mef'ûlun bihi'sine dönüşür ve aynı şekilde müştak isim olarak yorumlanabilirler. Örnek:

أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ إِنَّ دَرْسَ نَجْحَ فِي الْإِمْتِحَانِ. ← أَعْلَمْتُ حَسَنًا أَحْمَدَ (نَاجِحًا) فِي الْإِمْتِحَانِ فِي حَالَةِ الدَّرَاسَةِ.

2.2. Kelime Grubunun Bir Elemanına Karşılık Gelen İsimleşmiş Cümleler

Cümleler, kelime grubunun bir elemanı olarak kullanıldığında da isimleşirler ve tek bir kavrama karşılık gelirler. Kelime grubunun bir

elemanı olarak kullanılan cümlelerin sıfat-isim ya da masdar anlamında kullanıldığını görüyoruz. Aşağıda bu konu üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Sıfat Tamlamasının Sıfat Elemanı Olarak Kullanılması

Müstakil bir yargı bildiren isim ya da fiil cümlesi, kendisiyle bağlantılı nekra bir isimden sonra geldiğinde sıfat olarak kabul edilir³². Sıfat olarak gelen cümleler, bir bütün olarak tek bir kavram bildirmek suretiyle isimleşirler, diğer bir ifadeyle sıfat-isim görevinde kullanılırlar. Bu durum, kendisiyle bağlantılı nekra bir isimden sonra gelen şart cümlesi ve şibih cümle için de geçerlidir. Aşağıda, sıfat elemanı müştak isim konumunda cümle olarak gelen sıfat tamlamasına çeşitli örnekler verilmiştir.

عُصْفُورٌ فَوْقَ الشَّجَرَةِ // طَالِبٌ فِي الصَّفِّ // طَالِبٌ يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ // طَالِبٌ نَجَحَ فِي الْإِمْتِحَانِ // طَالِبٌ أَبُوهُ مُدَرِّسٌ فِي الْمَدْرَسَةِ // طَالِبٌ أَبُوهُ يُدَرِّسُ فِي الْمَدْرَسَةِ // طَالِبٌ أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ // طَالِبٌ سَيَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ // طَالِبٌ مَتَى يَأْتِ وَقْتُ الْإِمْتِحَانِ يَشْرَبُ الشَّايَ كَثِيرًا // طَالِبٌ إِنْ دَرَسَ نَجَحَ فِي الْإِمْتِحَانِ // دَرَسَ يُكْتَبُ فِي الصَّفِّ

Sıfat tamlamasının sıfat elemanı olarak kullanılan fiil ve isim cümleleri -haber ögesine karşılık geldiği durumlarda olduğu gibi- müştak isim olarak tevil/takdir edilirler.

- 1) Örnekler: عُصْفُورٌ فَوْقَ الشَّجَرَةِ ← عُصْفُورٌ (مَوْجُودٌ) فَوْقَ الشَّجَرَةِ
طَالِبٌ فِي الصَّفِّ ← طَالِبٌ (مَوْجُودٌ) فِي الصَّفِّ
2. Örnek: طَالِبٌ يَفْهَمُ الدَّرْسَ ← طَالِبٌ (فَاهِمٌ) الدَّرْسَ
3. Örnekler: طَالِبٌ نَجَحَ فِي الْإِمْتِحَانِ ← طَالِبٌ (نَاجِحٌ) فِي الْإِمْتِحَانِ
طَالِبٌ يَفْرَحُ بِهِ ← طَالِبٌ (فَرِحَ) بِهِ
4. Örnek: دَرَسَ يُكْتَبُ فِي الصَّفِّ ← دَرَسَ (مَكْتُوبٌ) فِي الصَّفِّ
5. Örnekler: طَالِبٌ أَبُوهُ يُدَرِّسُ فِي الْمَدْرَسَةِ ← طَالِبٌ (مُدَرِّسٌ) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. طَالِبٌ (كَاتِبٌ) أَبُوهُ يُدَرِّسُ فِي الْمَدْرَسَةِ
طَالِبٌ أَبُوهُ يُدَرِّسُ فِي الْمَدْرَسَةِ ← طَالِبٌ (كَاتِبٌ) أَبُوهُ (مُدْرَسًا) فِي الْمَدْرَسَةِ
6. Örnekler: طَالِبٌ أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ ← طَالِبٌ (كَاتِبٌ) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ
طَالِبٌ أَبُوهُ رِسْوَامِيٌّ. ← طَالِبٌ (كَاتِبٌ) أَبُوهُ رِسْوَامِيًّا (طَالِبٌ رِسْوَامِيٌّ أَبُوهُ)

³² Çünkü, "cümleler, nekradır". Diğer bir ifadeyle, nekradan sonra gelen cümlelerin sıfat olması, cümlelerin nekra olduğunu gösterir. Çünkü cümleler, marife isme sıfat olarak gelmezler. Bkz. er-Rađî, a.g.e., III, 16 (er-Rađî, cümlelerin marife isme sıfat olarak gelebileceğini belirtir ama cümlelerin, nekra ya da marife olmasını kabul etmez. Bkz. a.g.e., II, 298.)

7. Sıfat, şart cümlesi olarak geldiğinde ise hangi türden müştak isimle tevیل edileceği, haber, hâl ve yukarıda anlatılan mefûlun bih ögele-
rinde olduğu gibidir. Örnekler:

طَالِبٌ إِنْ دَرَسَ نَجَحَ فِي الامْتِحَانِ ← طَالِبٌ (نَاجِحٌ) فِي الامْتِحَانِ فِي حَالَةِ الدِّرَاسَةِ
طَالِبٌ مَتَى يَأْتِ وَقْتُ الامْتِحَانِ يَشْرِبُ الشايَ كَثِيراً ← طَالِبٌ (شَارِبٌ) الشايَ كَثِيراً وَقْتُ إِتْيَانِ الامْتِحَانَاتِ
طَالِبٌ إِنْ تَسَاعَدُهُ فِي دُرُوسِهِ يَنْجَحُ فِي الامْتِحَانَاتِ ← طَالِبٌ (نَاجِحٌ) فِي الامْتِحَانَاتِ فِي حَالَةِ مُسَاعَدَتِكَ إِتْيَاهِ فِي
دُرُوسِهِ
طَالِبٌ إِلَّا تَسَاعَدُهُ فِي دُرُوسِهِ يَرُشِبُ فِي الامْتِحَانَاتِ ← طَالِبٌ (زَائِبٌ) فِي الامْتِحَانَاتِ فِي حَالَةِ عَدَمِ مُسَاعَدَتِكَ إِتْيَاهِ
فِي دُرُوسِهِ

Sıfat ve mevsûftan oluşan sıfat tamlaması, bir bütün olarak tek bir ögeye karşılık kullanılabilceği gibi atıf grubu ve izâfet tamlaması gibi yeni kelime gruplarının oluşumunda da kullanılabilir. Örnekler:

مُحَمَّدٌ طَالِبٌ يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ // إِنَّ مُحَمَّدًا طَالِبٌ يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ // كَانَ مُحَمَّدٌ طَالِبًا يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ.
عَمَدٌ طَالِبٌ أَبَوَاهُ يَنْتَسِمَانِ دَائِمًا. // عَانَسَةُ صَدِيقَةُ طَالِبٍ أَبَوَاهُ يَنْتَسِمَانِ.
رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ طَالِبًا يَدْخُلُ فِي الصَّفِّ وَإِخْدَى عَشْرَةَ طَالِبَةٍ تَخْرُجُ مِنَ الصَّفِّ.
عَلِمْتُ نَتَائِجَ أَحَدِ عَشَرَ طَالِبًا دَخَلَ فِي الامْتِحَانِ وَإِخْدَى عَشْرَةَ طَالِبَةٍ دَخَلَتْ دَخْلًا فِي الامْتِحَانِ.
مُحَمَّدٌ طَالِبٌ بَاجِمِعِي، يَتَكَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ وَيَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ وَيَجْلِسُ الْآنَ فِي الْمَقْصِفِ، وَأَعْرِفُهُ مِنْذُ وَقْتِ طَوِيلٍ.
رَأَيْتُ طَائِرًا فَوْقَ عُصْنٍ. // رَأَيْتُ طَائِرًا عَلَى عُصْنٍ. // رَأَيْتُ طَالِبًا يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ.
أَمَامَ الْكَلْبَةِ سَيَّارَةٌ طَالِبٍ إِشْتَرَاهَا أَبُوهُ. // أَحْمَدُ طَالِبٌ يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ وَأَبٌ حُبٌّ أَوْلَادَهُ.
فِي الْحَقِيقَةِ كُنْتُ طَالِبًا يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ وَطَالِبَةً تَدْرُسُ اللُّغَةَ الْإِنْجِلِيزِيَّةَ.

2.2.2. Atıf Grubunun Ma'tûf Elemanı Olarak Kullanılması

Ma'tûfun aleyh, atıf harfi³³ ve ma'tûf elemanlarından oluşan atıf grubunun ma'tûf elemanına karşılık gelen³⁴, kendi içinde müstakil bir yargı bildiren isim ya da fiil cümlesi, *bir bütün olarak tek bir ögeye karşılık kullanılırsa*, tek bir kavram bildirmek suretiyle isimleşir. Ma'tûf olarak gelen cümle ise ma'tûfun aleyh elemanına bağlı olarak onun gibi ya mas-

³³ Atıf harfleri/edafları [vâv, fâ, şümme, em, ev, bel, lâ, lâkin, İttâ, immâ] ve kullanıldıkları anlamlar için bkz. İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥw*, II, 55-59; İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 149-157; ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥw*, s. 17; ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşıl*, s. 303-305; İbn Mu'tî, *a.g.e.*, s. 236-237; İbn Hişâm, *Şerhu Kaḥri'n-nedâ*, s. 301-308; el-Ğalâbeyrî, *a.g.e.*, III, 244-250.

³⁴ İsmın isme, cümlenin cümleye atfedilmesi konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Fakat fiilin fiile atfı meselesi, farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bkz. İbn Hişâm, *Evḥu'l-mesâlik*, s. 325; İbn 'Akkîl, *a.g.e.*, III, 244; Hâlid el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih*, II, 152-153; es-Suyûfî, *Hem'u'l-hevâmi'*, II, 140; Faḥruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 245-247.

dar ya da sıfat-isim görevinde kullanılır. Aşağıda, atf grubunun ma'tûf elemanının masdar ya da müştak isim konumunda cümle olarak geldiği (-altları çizilmiştir-) çeşitli örnekler verilmiştir.

Masdar görevinde kullanılan ma'tûf cümlelere örnekler:

أُرِيدُ أَنْ (أُدْحَبَ إِلَى الْكَلْبَةِ) وَأَسْتَمِعُ إِلَى الْأَسْتَاذِ . // سَمِعْتُ أَنَّ (الطَّالِبَ سِيَوَايَةَ) وَالطَّالِبَةَ سِيَوَايَةَ.
 إِنَّ (تَيْسَمُ زَيْدًا) وَيَخْرُجُ أَبُوهُ أَكْرَمُهُمَا . // بَلَّغَنِي (اجْتِهَادَكَ) وَأَنَّكَ حَسَنُ الْخُلُقِ . // عَلِمْتُ (مَجِيئَكَ) وَأَنَّكَ مُنْصَرَفٌ.

Sıfat-isim görevinde kullanılan ma'tûf cümlelere örnekler:

الطَّالِبُ (تَكَلَّمَ وَابْتَسَمَ) . الطَّالِبُ (تَكَلَّمَ فَابْتَسَمَ) . الطَّالِبُ (تَكَلَّمَ ثُمَّ ابْتَسَمَ) .
 (طَالِبٌ يَمْشِي وَيَتَكَلَّمُ) // (طَالِبٌ أَبُوهُ مَدْرَسٌ وَأُمُّهُ مُهَنْدِسَةٌ)

Nitekim, atf için yapılan tanımların üzerinde durduğu temel noktalar; *tâbi ile metbû arasına bir atıf edatı getirilmesi, her iki unsurun da i'râb ve -harfin fonksiyonuna bağlı olarak- anlam (yargı) açısından hükme ortak olması ve birbirine atfedilen unsurların müfret ya da cümle olabileceğidir*³⁵. Birbirine atfedilen unsurların yapısal açıdan birbirinden farklı olması durumunda ma'tûf unsur, ma'tûfun aleyh unsur gibi takdir edilir. Örneğin, müfret kelime ya da kelime grubunun bir cümleye ya da cümlelerin, müfret bir kelime ya da kelime grubuna atfedilmesi durumunda ma'tûf, ma'tûfun aleyh cinsinden takdir edilir. Bu sebeple, bir fiile atfedilmiş bir isme, bir isme atfedilmiş bir fiile rastlandığında ismin fiil (yani fiil cümlesi), fiilin de isim takdirinde olması gerektiği söylenmiştir³⁶.

³⁵ Bkz. İbn 'Uşfûr, *el-Muqarrab*, I, 229; İbn 'Aklî, *a.g.e.*, III, 244; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 297. Atf tanımlarını toplu olarak bir arada görmek için bkz. 'Alî Hasan Maţar, *Muşşalaḥât naḥviyye* 18, s. 207-214. Ma'tûfun aleyh, i'râb ve nahvî anlam açısından ma'tûf hükmünde olduğu için, ma'tûfun düşürülmesi durumunda cümlelerin kuruluşunda herhangi bir bozulma olmamalıdır. Bu sebeple, haber, hâl, sıfat... vb. konumunda gelen ma'tûflar, haber, hâl, sıfat... olarak gelebilmeye uygun bir yapıda olmalıdır. Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Hâcib, *Kitâbu'l-Emâli'n-naḥviyye*, s. 34.

³⁶ Bkz. İbn 'Uşfûr, *el-Muqarrab*, I, 229 (yani atfedilen unsurlar, ya ikisi de müfret ya da ikisi de cümle olmalıdır); Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 299; Faḥrüdđin Kâbâve, *a.g.e.*, s. 265; 'Alî Hasan Maţar, *Muşşalaḥât naḥviyye* 18, s. 211. Muzari fiilin *vâv*, *fâ*, *şumme* ve *ev* gibi atf harflerinden sonra gelip de mahz isme (masdar ve diğer câmit isimler gibi müştak ve fiil tevilde olmayan câmit isme) atfedilmesi gerektiği yerlerde gizli bir "û" ile mansûb yapılarak müevvel masdara dönüştürülmesinin (Bkz. İbn Mu'tî, *a.g.e.*, s. 203-206; el-Galâeynî, *a.g.e.*, II, 174.) sebebi de budur. Bununla ilgili örnekler, isim ve fiil cümlelerinin masdar edatlarıyla birlikte kullanımları ele alınırken verilecektir.

İsm-i mevsûlden sonra sıla cümlesi olarak gelen fiil ve isim cümleleri -haber ögesine ve sıfat tamlamasının sıfat elemanına karşılık geldiği durumlarda olduğu gibi- müştak isim olarak tevil/takdir edilirler. Fakat, ism-i mevsûlden sonra gelen sıla cümlesini müştak isim olarak takdir ederken, marifeleşmiş olduğundan, önüne *el* takısı da getirilmelidir.

1) Örnekler:

الذي فَوْقَ الشَّجَرَةِ ← (الْمَوْجُودُ) فَوْقَ الشَّجَرَةِ // الذي فِي الصَّفِّ ← (الْمَوْجُودُ) فِي الصَّفِّ

2. Örnek:

الذي يُفَهُمُ الدَّرْسَ ← (الْقَاهِمُ) الدَّرْسَ

3. Örnekler:

الذي نَجَحَ فِي الإِمْتِحَانِ ← (النَّاجِحُ) فِي الإِمْتِحَانِ // الذي يُفْرِحُ بِهِ ← (الْفَرِحُ) بِهِ

4. Örnek:

الذي يُكْتَبُ فِي الصَّفِّ ← (الْمَكْتُوبُ) فِي الصَّفِّ

5. Örnekler:

الذي أَبُوهُ يُدْرَسُ فِي الْمَدْرَسَةِ ← (الْمُدْرَسُ) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ. (الكائِنُ) أَبُوهُ يُدْرَسُ فِي الْمَدْرَسَةِ

الذي أَبُوهُ يُدْرَسُ فِي الْمَدْرَسَةِ ← (الكائِنُ) أَبُوهُ مُدْرَسًا/يُدْرَسُ فِي الْمَدْرَسَةِ

6. Örnekler:

الذي أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ ← (الكائِنُ) أَبُوهُ فِي الْمَدْرَسَةِ

الذي أَبُوهُ سِيَوَايَسِي ← (الكائِنُ) أَبُوهُ سِيَوَايَسِي (:السِيَوَايَسِي أَبُوهُ)

7. Sıfat, şart cümlesi olarak geldiğinde ise hangi türden müştak isimle tevil edileceğini yine cevap cümlesi belirler. Örnekler:

الذي إِنْ دَرَسَ نَجَحَ فِي الامْتِحَانِ ← (النَّاجِحُ) فِي الامْتِحَانِ فِي حَالَةِ الدَّرَاسَةِ

الذي مَتَى يَأْتِ وَقْتُ الامْتِحَانِ يَشْرَبُ الشَّايَ كَثِيرًا ← (الشَّارِبُ) الشَّايَ كَثِيرًا وَقْتُ إِتْيَانِ الامْتِحَانَاتِ

الذي إِنْ تَسَاعَدُهُ فِي دَرُوسِهِ يَنْجَحُ فِي الامْتِحَانَاتِ ← (النَّاجِحُ) فِي الامْتِحَانَاتِ فِي حَالَةِ مُسَاعَدَتِكَ إِيَّاهُ فِي دَرُوسِهِ

الذي إِلا تَسَاعَدُهُ فِي دَرُوسِهِ يَرْسُبُ فِي الامْتِحَانَاتِ ← (الرَّاسِبُ) فِي الامْتِحَانَاتِ فِي حَالَةِ عَدَمِ مُسَاعَدَتِكَ إِيَّاهُ فِي

دَرُوسِهِ

İsm-i mevsûl ve sıla cümlesinden oluşan sıla grubu, bir bütün olarak tek bir ögeye karşılık kullanılabilmesi gibi, sıfat ve izâfet tamlaması ve atıf grubu gibi yeni kelime gruplarının oluşumunda da kullanılabilir. Sıfat tamlamasında sıfat ya da mevsûf olarak kullanılması durumunda, diğer elemanın da marife olması zorunludur. Örnekler:

(كِتَابُ الطَّالِبِ الَّذِي يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ) // (سَيَّارَةُ الطَّالِبِ الَّتِي إِشْتَرَاهَا أَبُوهُ) // (كِتَابُ الطَّالِبِ الَّذِي يَدْرُسُ اللُّغَةَ

الْعَرَبِيَّةَ وَدَقَّقْتُ الطَّالِبَةَ الَّتِي تَدْرُسُ اللُّغَةَ الْإِنْجِلِيزِيَّةَ) // (وَالِدَا الطَّالِبِ الَّذِي يَدْرُسُ الْعَرَبِيَّةَ وَالطَّالِبَةَ الَّتِي تَدْرُسُ الْإِنْجِلِيزِيَّةَ)

مُحَمَّدٌ هُوَ الطَّالِبُ الَّذِي يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ. // مُحَمَّدٌ أَخُو الَّذِي يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ. الطَّالِبُ الْجَامِعِيُّ، الَّذِي يَتَكَلَّمُ

اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ وَيَحْتَفِدُ فِي دَرُوسِهِ وَيَجْلِسُ الْآنَ فِي الْمَقْصَفِ، وَالَّذِي أَعْرِفُهُ مِنْذُ وَقْتِ طَوِيلٍ هُوَ مُحَمَّدٌ. // رَأَيْتُ الطَّالِمَاتِ

الَّذِي عَلَى الْعُصْنِ. كُتِبَ الطَّالِبِ الَّذِي يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ وَالطَّالِبَةَ تَدْرُسُ اللُّغَةَ الْإِنْجِلِيزِيَّةَ فِي الْحَفِيَّةِ.

أَمْ مِنْ رَأَيْتِهِمْ يُلْعَبُونَ فِي الْحَدِيثِ أَغْمَالُهَا الْمُرْتَبَةُ كَثِيرَةٌ. // لَنْ يَنْدَمَ مَنْ قَرَأَ كَثِيرًا. مَنْ قَرَأَ كَثِيرًا لَنْ يَنْدَمَ. // إِنَّ الطَّالِبَ
الَّذِي يَدْرُسُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ يَتَمَحَّى فِي الشَّارِعِ. // جَاءَنِي الضَّارِبُ زَيْدًا. // ضَرَبْتُ الَّذِي إِنَّهُ قَائِمٌ. // أَوَّلُ مَنْ وَضَعَ التَّقَطَّ
عَلَى الحُرُوفِ الْعَرَبِيَّةِ نَصْرُ بْنُ عَاصِمٍ. // اقْبَلْ عُذْرَ مَنْ اعْتَذَرَ إِلَيْكَ. // الَّذِي قَصَدَهُ أَحْوَكُ رَاكِبًا يَوْمَ الْجُمُعَةِ زَيْدًا. //
الَّذِي إِنْ تَأْتِيهِ يَأْتِكَ زَيْدًا. // أُنْهَمُ فِي الدَّارِ أَحْوَكُ. (: الَّذِي فِي الدَّارِ أَحْوَكُ.) //

ألم تر أنّ الله يسجد له من في السموات ومن في الأرض. (Hac, 22/18) // ما عندكم يتفقد وما عند الله باق.
(Nahl, 16/96) // أم جاءهم ما لم يات آباءهم الأولين. (Mü'minûn, 23/68)

3. Cümlelerin, Müevvel Masdar Olarak Kullanıldığı Yerler

Cümleler, bazı durumlarda masdar görevinde kullanılır. Nitekim, sırf bu görev için tahsis edilmiş masdar edatları bulunmaktadır. Fakat bazı örneklerde cümlelerin, lafzî herhangi bir edat olmadan da masdarlaştığını görebiliyoruz. Bu iki husus, aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir. Fiil ve isim cümlelerinin masdar olarak tevil edilmesinde ise aşağıdaki yöntem takip edilir:

1. İster malum isterse meçhul yapıda gelsin, ister müteaddi olsun isterse lâzım olsun, herhangi bir fiil cümlesini masdar olarak tevil edenken o fiilin masdarını kullanılır. Örnekler:

عَجِبْتُ مِنْ أَنَّ يَضْرِبَ عَمْرُو زَيْدًا. ← عَجِبْتُ مِنْ ضَرْبِ عَمْرُو زَيْدًا.

عَجِبْتُ مِنْ أَنَّ يَضْرِبَ زَيْدًا. ← عَجِبْتُ مِنْ ضَرْبِ زَيْدٍ.

عَجِبْتُ مِنْ أَنَّ يَنَامَ زَيْدٌ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ الْمُبَكَّرَةِ. ← عَجِبْتُ مِنْ نَوْمِ زَيْدٍ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ الْمُبَكَّرَةِ.

2. Lafzen isnat fiili içeren bir isim cümlesini masdar olarak tevil ederken, iki yoldan biri takip edilebilir. (a) İsnat fiilinin masdarı kullanılır. (b) Mübteda ve haber öğeleri, کَوْنُ masdarıyla birbirine bağlanır:

بَلَّغَنِي أَنَّ عَمْرًا يَضْرِبُ زَيْدًا. ← بَلَّغَنِي ضَرْبَ عَمْرُو زَيْدًا. // بَلَّغَنِي أَنَّ زَيْدًا يَضْرِبُ. ← بَلَّغَنِي ضَرْبَ زَيْدٍ.

بَلَّغَنِي أَنَّ الطَّالِبَ فِي الامْتِحَانِ. ← بَلَّغَنِي كَوْنُ الطَّالِبِ فِي الامْتِحَانِ.

3.1. Masdar Edatları Olmaksızın Kullanılması

Buraya kadar verilen örnek ve yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, müfret olarak takdir edilen/edilebilen cümleler ya masdar ya da müştak isim olarak takdir edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, müfret olarak takdir edilen/edilebilen cümleler ya masdarın ya da müştak ismin yerini tutarlar. Bir cümlelerin, masdar edatı olmaksızın ve izâfet terkiplerine girmeksizin masdarlaşması, *mahkî cümle* (aktarma/alıntı söz) olması durumunda söz konusudur. Mahkî cümleler, kendi içinde bir yargı bildirir de başka bir cümle içinde bir öğeye ya da kelime grubunun elemanına karşılık olarak kullanıldığında, tek bir isim yerine geçer. Mahkî sözlerin, aslında tam olarak kavramlaşması söz konusu değildir, çünkü anlamından

ziyade lafzı kastedilmektedir. Tırnak içinde gösterilebilecek olan bu tür yapılar, nitelik bildirmeyen bir isim konumundadır. Nitekim, "تسمع بالمُعَيدي" "سمِعُ بِالْمُعَيدي" (<Mu 'aydî'yi duyman, onu görmenden daha hayırlıdır>) cümlesi, herhangi bir masdar edatı kullanılmadan, masdar olarak tevil edilen cümlelerden birine; fiil cümlesinin, zamandan soyutlanmış hades bildirmesine örnek olarak verilmektedir⁴¹. Aşağıda, mahkî cümlelere çeşitli örnekler verilmiştir:

"جاء زيد" جملة فعلية. // "زيدُ جاء" جملة اسمية. // "تسمع بالمُعَيدي" خبر من أن تراه.

حين "جاء زيد" cümlesi ise "تقوم" (Tûr, 52/48) âyetinde geçen "وسبِّح بحمدِ ربِّكَ حينَ تقومُ" şeklinde fiilin masdarıyla takdir edilmektedir. Fiil cümlesi burada da herhangi bir masdar harfi olmasa da masdar mevkiinde gelmiştir⁴². Çünkü cümle, muzâfun ileyh konumundadır. Aşağıdaki örneklerde masdarların cümleye de izâfet edildiği açıkça görülmektedir.

المنطق علمٌ "كيفَ تفكرُ"، والتَّحْو علمٌ "كيفَ تكَلِّمُ". // علمٌ "ما الوقايةُ" قبلَ علمٍ "ما العلاجُ".

Aynı durum, "زَعَمُ", "حُسبانُ", "ظنُّ", "وَجَدانُ", "روايةُ", "درايةُ" gibi bazı kalb fiillerinin masdarları için de söz konusudur (cümleye izâfet edilebilir)⁴³. Cümlelerin muzâfun ileyh olarak kullanılması, aşağıda ayrı bir başlık altında incelenecektir.

3.2. Masdar Edatları İle Birlikte Kullanılması

Yukarıda, sıla grubundan bahsederken masdar harfi ve sıla cümlesinden oluşan bütünü tek bir öğeye karşılık geldiğini ve kendi içinde yargı bildiren bir cümleyi, masdar haline getirmek suretiyle isimleştiren⁴⁴

⁴¹ Bkz. *Bustânu'l-i'râb*, kavâ'id 'âmme bölümü (29. madde), a.g.y. En'in gizli olarak geldiği ve merfû bir isim şeklinde takdir edildiği ve kıyâsı olmayan yerler için bkz. er-Rađî, a.g.e., IV, 80. Müfret makamındaki mahkî cümleye izâfeti yaygın olan kelimelerden bazıları şunlardır: "قَوْلٌ", "مَبْحَثٌ", "بَدَأٌ", "مَعْنَى", "سُؤَالٌ", "دُعَاءٌ", "قِرَاءَةٌ", "تَحَلُّلٌ", "تَوْضُحٌ", "إِعْرَابٌ", "بَابٌ", "إِعْرَابٌ", "تَوْضُحٌ", "تَحَلُّلٌ", "قِرَاءَةٌ", "دُعَاءٌ", "سُؤَالٌ", "مَعْنَى", "بَدَأٌ", "مَبْحَثٌ", "قَوْلٌ". Bkz. Faḥruddîn Kabâve, a.g.e., s. 228-229.

⁴² Bkz. Faḥruddîn Kabâve, a.g.e., s. 135-136. Cümle mübtedâ, fâil, müstesnâ ya da muzâfun ileyh konumunda geldiğinde masdarın yerine geçer. Bu durum, habër ve mef'ûlun bih olarak gelen cümleler için de geçerlidir; müfret isme ya da i'râbta mahalli olan bir cümleye (-ki o da müfret hükümündedir-) tâbi olduğunda da böyle olabilir. Bkz. Faḥruddîn Kabâve, a.g.e., s. 136.

⁴³ Bkz. Faḥruddîn Kabâve, a.g.e., s. 230.

⁴⁴ "يسرني عملك الخير" şeklinde; "سرني أن تفهم الدرس" cümlesinin yerine "سرني فهمك الدرس" yerine "ما تقول الحق" cümlesinin yerine "يعجبني قولك الحق الآن" şeklinde; "يسرني أن تعمل الخير" cümlesinin yerine "سرني فهمك الدرس" şeklinde (Bkz. İbn Hişâm, *Şerḥu Kaḫri'n-nedâ*, s. 260, *Evḍaḫu'l-mesâlik*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, Cilt: XVI, Sayı: 2

edatların başında masdar harfleri geldiğini söylemiştik. Bunlar; *en, enne, key, mâ, lev* ve *hemze'* dir⁴⁵. Her biri için aşağıda çeşitli örnekler verilmiştir.

يَجْتَهِدُ الطَّالِبُ فِي دُرُوسِهِ. ← سَرَّيْنِي أَنْ يَجْتَهِدَ الطَّالِبُ فِي دُرُوسِهِ. // نَصَحْتُ الطَّالِبَ كَيْ يَجْتَهِدَ فِي دُرُوسِهِ. //
يَسْرُنِي مَا يَجْتَهِدُ الطَّالِبُ فِي دُرُوسِهِ. // أَوْدُّ لَوْ يَجْتَهِدُ الطَّالِبُ فِي دُرُوسِهِ. سَرَّنِي أَنَّ الطَّالِبَ يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ.
سَرَّنِي مَا بَجَّحَ الطَّالِبُ فِي الإِمْتِحَانِ. // وَوَدِدْتُ لَوْ بَجَّحَ الطَّالِبُ فِي الإِمْتِحَانِ. // لَا يَسْتَوِي عِنْدِي أَمْ بَجَّحَ الطَّالِبُ فِي
الإِمْتِحَانِ أَمْ لَمْ تَنْجَحْ

En edatı ve sıla cümlesinden (fiil cümlesi olarak gelir) oluşan “müevvel masdar”, bir bütün olarak, -aşağıdaki örneklerde olduğu gibi- büyük cümlenin tek bir ögesine (ya da kelime grubunun bir elemanına) karşılık gelerek isimleşirler.

بَجَّحَ الطَّالِبُ فِي الإِمْتِحَانِ. ← يَسْرُنِي أَنْ يَنْجَحَ الطَّالِبُ فِي دُرُوسِهِ. // سَرَّنِي أَنْ يَجَّحَ الطَّالِبُ فِي الإِمْتِحَانِ⁴⁶.

وَأَنْ تَصُومُوا حَيْرٌ لَكُمْ (Bakara, 2/184) // مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ (Munafikûn, 63/10)

Enne (أَنَّ) ve sıla cümlesinden (isim cümlesi olarak gelir) oluşan “müevvel masdar”, bir bütün olarak, büyük cümlenin tek bir ögesine (ya da kelime grubunun bir elemanına) karşılık gelerek isimleşirler⁴⁷. Örnekler:

سَمِعْتُ أَنَّ الطَّالِبَ يَجْتَهِدُ فِي دُرُوسِهِ. // سَمِعْتُ أَنَّ الطَّالِبَ بَجَّحَ فِي الإِمْتِحَانِ. // سَمِعْتُ أَنَّ أَحْمَدَ أَبُوهُ مُدْرِّسٌ فِي الْمَدْرَسَةِ.
// سَمِعْتُ أَنَّ الْوَلَدِي فِي الصَّفِّ هُوَ صَدِيقِي. // بَلَّغَنِي أَنَّ أَحْمَدَ طَالِبٌ يَجْتَهِدُ. // عَلِمْتُ بَانَ أَنَّهَا الطَّالِبُ مُدْرِّسٌ. //
يَظَاهِرُ أَنَّ الْعَصْفُورَ فَوْقَ الشَّجَرَةِ. // سَمِعْتُ أَنَّهَا يَجْتَهِدُ الطَّالِبُ فِي دُرُوسِهِ. // سَمِعْتُ أَنَّهَا بَجَّحَ الطَّالِبُ فِي الإِمْتِحَانِ.
أَفَلَا يَرُونَ أَنْ لَا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا (Tâhâ, 20/89) // عَلِمَ أَنَّ سَيَكُونُ (Müzzemmil, 73/20)

Fiil cümlesini masdarlaştıran diğer bir edat ise *mâ'* dır. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere *mâ'*, kendisinden sonraki cümleyi masdarlaştırmaktadır. Örnekler:

s. 261; İbn 'Aqîl, *a.g.e.*, III, 93-94; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 305-306; el-Galâbeynî, *a.g.e.*, III, 277.) masdarların fiilleşebileceğini ve fiillerin de masdarlaşabileceğini gösterir.

⁴⁵ Bkz. İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 254; er-Rummânî, *Ma'âni'l-ğurûf*, s. 34, 71-73, 89, 99, 101, 162-163; İbn Hişâm, *Evâđihu'l-mesâlik*, s. 51; İbn 'Aqîl, *a.g.e.*, I, 141; es-Suyûtî, *Hem'û'l-hevâmi'*, I, 81; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 99-100, 363; el-Galâbeynî, *a.g.e.*, II, 245-246, III, 262.

⁴⁶ *En*, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, muzari fiilli bir fiil cümlesinin başına gelebileceği gibi mâzî fiilden önce de gelebilir ve أَنْ عَرَجَتْ كَرِهْتُ örneğinde olduğu gibi yine masdar anlamı verir; takdiri خَرَجْتُ كَرِهْتُ şeklindedir. Bkz. er-Rummânî, *Ma'âni'l-ğurûf*, s. 72.

⁴⁷ *Enne'* den tahfif edilmiş olan أَنَّ de aynı işlevi görür; kendisinden sonraki cümleyi masdarlaştırır.

صَافَتْ عَائِشَةَ (Tevbe, 9/128), وَدُّوا مَا عَشِمُوا (Âl-i İmran, 3/118), عَزَّيْزٌ عَلَيْهِ مَا عَشِمُوا (Tevbe, 9/118), لَمْ غَدَابَتْ شَدِيدًا (Secde, 32/149), فَدُّوْهُمَا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا (Sâd, 38/26)

مَا دُمْتُ حَيًّا (Meryem, 19/31) vb. örneklerde geçen *mâ* ise kendisinden sonraki cümleyi masdarlaştırma fonksiyonu yanında, zaman anlamı da bildirir. Çünkü bu tür cümlelerin anlamı, *مدَّةً دَوَامِي حَيًّا* ... şeklindedir⁴⁸.

Aşağıdaki örnekler ise kullanımı *en*, *enne* ve *mâ*'ya göre daha az olan *key*, *lev* ve tesviye hemzesi'ne yöneliktir:

وَدِدْتُ لَوْ تَجَمَّهْتُ // أَوَدُّ لَوْ أَشَارَكَكَ فِي عَمَلٍ نَافِعٍ // وَوَدِدْتُ لَوْ رَأَيْتَكَ مَعِيَ فِي النَّزْهَةِ.
زُرْتُكَ لَكِنِّي أَطْمَئِنُّ عَلَيْكَ // أَسْرَعْتُ إِلَى الْمَخْطَةِ لَكَيْلَا أَتَأَخَّرَ عَنِ الْقَطَارِ.
سِوَاءَ عَلِيٍّ أَتَمَمْتُ أَم قَعَدْتُ // مَا أَبَالِي أَتَمَمْتُ أَمْ قَعَدْتُ. (:ما أبالي بقيامك وعدمه)

Masdar edatları arasında *en*'in özel bir yeri vardır; *en*, hem zâhir hem de gizli olarak kendisinden sonraki muzari fiili nasb etmek⁴⁹ yönüyle diğerlerinden ayrılır⁵⁰. *En*'in diğer masdar edatlarından ayrıcalığı, özellikle muzari fiille birlikte kullanıldığında ortaya çıkmaktadır. Muzari fiil, hem zâhir olarak gelen *en*'den sonra, hem de bazı edatlarla birlikte gizli bir *en*'den sonra mansûb olur ve bu gibi durumlarda muzari fiil masdar olarak tevil edilir, diğer bir ifadeyle masdara dönüştürülür⁵¹.

Gizli bir *en* ile mansûb muzari fiilin müevvel masdar olarak atfedilmesine örnekler:

⁴⁸ Bkz. İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 334.

⁴⁹ *En*'den sonra gelen muzari fiilin mansûb olmamasının örnek ve yorumları için bkz. İbn Ya'îş, *a.g.e.*, VII, 15; er-Rađî, *a.g.e.*, IV, 35; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 39; Hâlid el-Elzherî, *Şerhu't-Taşrih*, II, 232; İbn 'Aqîl, *a.g.e.*, IV, 5.

⁵⁰ *En*, gizli (muzmar/mukadder) olarak da muzari fiili nasb eder. Muzari fiilin gizli bir *en* ile mansûb olduğu ve zikredilmesi de mümkün olan yerler için bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, s. 383, 404, *Evduhu'l-mesâlik*, s. 395-396; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 338-339; el-Galâyeynî, *a.g.e.*, II, 173-176. Muzari fiilin gizli bir *en* ile mansûb olduğu yerler ve *en*'in düşürülmesinin zorunlu oluşu hakkında bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, s. 384-387; İbn 'Aqîl, *a.g.e.*, IV, 8-17; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 339-342; el-Galâyeynî, *a.g.e.*, II, 176-182.

⁵¹ *En*'in, gizli olarak gelip muzari fiili nasb ettiği yerler için bkz. er-Rađî, *a.g.e.*, IV, 30 vd.; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, s. 381-407, *Evduhu'l-mesâlik*, s. 392-395; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 338-342; el-Galâyeynî, *a.g.e.*, II, 173-182. Nasb edatları ve bunların kullanımları hakkında bkz. ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naflu*, s. 7, 182-196; İbn Ya'îş, *a.g.e.*, VII, 15 vd.; İbn Hişâm, *Şerhu Ka'ri'n-nedâ*, s. 57-79; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 337-342.

أَرْضَى بِالْفِرَارِ وَأَسْلَمَ. // تَعْبَكَ فَتَمَّالَ الْجَدَّ خَيْرٌ لَكَ. // يَرْضَى الْجَبَانُ بِالْهَوَانِ ثُمَّ يَسْلَمَ. // الْمَوْتُ أَوْ يَبْلُغُ الْمَرْءُ التَّجَاعَ أَوَّلَى بِهِ. // مَذَاكِرَتِكَ وَتَفَوُّزَ خَيْرٌ مِنَ الْفِشْلِ // مَذَاكِرَتُكَ ثُمَّ تَفَوُّزٌ خَيْرٌ مِنَ الْفِشْلِ.

Ma'iyet (birliktelik, beraberindelik) bildiren *vâu*'dan sonra gizli bir *en* ile mansûb olan muzari fiile (yani müevvel masdara) örnekler: لا زُؤْنِي فَأَكْرِمَكَ. // زُؤْنِي وَأَكْرِمَكَ. gibi.

Sebebiyet bildiren *fâ*'dan sonra gizli bir *en* ile mansûb olan muzari fiile (yani müevvel masdara) örnekler: لا تُخَاطِرُ // لِيُؤْمِنُنِي الصَّدِيقُ فَأَطِيعَهُ. // هَلْ تَسْمَعُ فَأَحَدْتِكَ. // لَيْتَ لِي مَالًا فَأَتَصَدَّقَ بِهِ. // لَعَلَّكَ تُسَافِرُ فَتُورَثُنَا. // أَلَا تَوَرَّثْنَا فَمُنْكَرِمَكَ. فَتَسَلِّمْ. //

Hattâ'dan sonraki muzari fiilin gizli bir *en* ile mansûb olması ve müevvel masdar olarak cer mahallinde gelmesine örnekler: # اجْتَهَدُ حَتَّى تَسْخَحَ // اجْتَهَدُ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ gibi.

Aşağıda ise masdar edatları ve sıla cümlelerinden oluşan bütünün masdar olarak tevil edilışı örneklendirilmiştir.

يُعْجِبُنِي أَنْ يَجْتَهَدَ. ← يُعْجِبُنِي اجْتِهَادَكَ. // بَلَّغَنِي أَنَّكَ فَاضِلٌ. ← بَلَّغَنِي فَضْلَكَ. // أَعْجِبُنِي مَا يَجْتَهَدُ. ← أَعْجِبُنِي اجْتِهَادَكَ. // وَوَدِدْتُ لَوْ يَجْتَهَدُ. ← وَوَدِدْتُ اجْتِهَادَكَ. // جِئْتُ لِكَيْ أَتَعَلَّمَ. ← جِئْتُ لِلتَّعَلُّمِ. وَسَوَاءٌ عَلَّيْهِمْ أَمْ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ (Yâsîn, 36/10) ← إِنْذَارُكَ وَعَدَمُ إِنْذَارِكَ سَوَاءٌ عَلَّيْهِمْ.

Masdar harfi ve sıla cümlesinden oluşan sıla grubu, bir bütün olarak tek bir öğeye karşılık kullanılabileceği gibi, atıf grubu ve izâfet tamlaması gibi yeni kelime gruplarının oluşumunda da kullanılabilir:

(جَمَالٌ أَنْ يَنْتَسِمَ : جَمَالُ الْبَسَامَةِ) // (مَشَقَّةٌ أَنْ يَنْظَفَ الْبَيْتَ : مَشَقَّةٌ تَنْظِيفِهِ الْبَيْتِ) // (أَنْزَرُ أَنْ ابْتَسَمَ : أَنْزَرُ ابْتِسَامَهُ) // (خَيْرٌ أَنْ وَصَلْتَ إِلَيْكَ رِسَالَةً) // (خَيْرٌ أَنْ مُحَمَّدًا وَصَلَ إِلَى الصَّفَةِ) // (حُبٌّ وَأَنْوَابٌ أَنْ يَغْرِسَ الْغَرْسَ) // (حُبٌّ أَنْ يَغْرِسَ الْغَرْسَ وَتَوَابُهُ)

3.3. İzâfet Tamlamasının Muzâfun İleyh Elemanı Olarak Kullanılması

Elemanları (muzâf ve muzâfun ileyh) tek bir kelime hükmünde olan izâfet terkibi⁵² de, muzâfun ileyh olarak gelen cümleleri isimleştiren yapılarıdır⁵³. Diğer bir ifadeyle öğeleri tâm olan bir cümle, izâfet tam-

⁵² Bkz. el-Ĥarîrî, *Şerhu Mulḥati'l-i 'râb*, s. 138; Temmâm Ḥassân, *a.g.e.*, s. 203.

⁵³ Nitekim, kelime ve kelime türleri açısından muzâf ve muzâfun ileyh arasındaki ilişkiye baktığımızda, izâfetin her iki öğesinin de isim olduğunu, bununla birlikte bazı isimlerin zorunlu olarak cümlelere izâfet edildiğini (Geniş bilgi için bkz. ez-Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-ḥaḥw*, s. 61-63; İbn 'Aḳîl, *a.g.e.*, III, 51 vd.; Galâyeynî, *a.g.e.*, III, 219-220; Aḥmed el-Ĥâşimî, *a.g.e.*, s. 272.) görüyoruz ki, bu durumda cümleler, isimleşmektedir. Çünkü izâfet, isimlere âit bir özelliktir. Fiiller ve edatlar hiçbir zaman ne muzâf ne de muzâfun ileyh olarak gelmezler. Lafız yönüyle muzâfun ileyh olarak görünen, fiiller değil, fiil ve

lamasının muzâfun ileyh elemanına karşılık olarak geldiğinde nâkıs hale gelir. Aşağıda masdar olarak tevil edilen cümleye izâfeti zorunlu olan zarflar arasında zikredilen *iz*, *izî*, *haysu*, *lemmâ*⁵⁴, *muz* ve *munzu*'ya ait örnekler zikredilmiştir⁵⁵. Örnekler⁵⁶:

جئت إذ جاء سليم. // ذهب إذ القوم لاهون. // جلسْتُ حيثُ جلسَ أخوك. // انزل حيثُ صدقتُ نازل. // إذا
رُزني أكرمك. // لَمَّا تكلم الأستاذُ أصغيتُ. // ما اجتمعنا منذُ غابَ يُفعاؤنا. // ما رأيتُ مذ يومان.

Muzâfun ileyhleri sadece cümle olarak gelen bu gibi terkipler, kendisine bir ismin izâfet edildiği, kendisiyle birlikte masdar yapıcı bir harf bulunmadığı halde masdar olarak takdir edilen cer mahallindeki cümleler⁵⁷ olarak görülmektedir.

Zarf olarak kullanılan isimler arasında zikredilen ... حين، وقت، gi-
bi kelimeler (mübhem mutasarrıf zaman zarfları)⁵⁸, cümlelerin muzâfun
ileyh olarak gelebileceğini gösteren en güzel örneklerdir⁵⁹. Örnekler:

رَزْتُكَ يَوْمَ جَاءَ أَخُوكَ. // أَقْبَلْتُ جِئْنَ الْقَوْمِ مُنْصَرِّفُونَ. // جَاءَ الْأَمِيرُ عَلَى حِينٍ يَكْتُبُ الْوَزِيرُ اسْتِقَاتَهُ. //
تَوَمَّ هُمْ بَارِزُونَ (Mü'min, 40/16)

fâillerinden oluşan cümlelerdir ve cümleler, -ister fiil ister isim cümlesi olsun- muzâfun
ileyh olarak geldiklerinde masdar anlamında tevil edilmektedirler. Fakat bazı âlimler
tarafından fiilin muzâfun ileyh olarak da gelebileceği belirtilmektedir. Bkz. İbn Ya'îş,
a.g.e., III, 16-17. Ayrıca bkz. eş-Şemânîni, *a.g.e.*, s. 60; er-Rađî, *a.g.e.*, I, 50, III, 172-173.

⁵⁴ Bazı nahivciler *lemmâ*'yı harf, bazıları ise isim olarak kabul eder. Harf olarak kabul edildiğinde i'râbta mahalli olmazken, *iz* anlamında isim olarak kabul edildiğinde kendisinden sonraki cümleye izâfet edilmiş olur. Bkz. er-Rađî, *a.g.e.*, III, 230; el-Ğalâeynî, *a.g.e.*, III, 219; Faḥruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 217.

⁵⁵ Bunların kullanım ve şartları için bkz. Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 276-277; el-Ğalâeynî, *a.g.e.*, III, 219-220; Faḥruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 199-200.

⁵⁶ *Beynâ* ve *beynemâ* hakkındaki tartışmalar için bkz. er-Rađî, *a.g.e.*, III, 195-199; es-Suyûfî, *Hem 'u'l-hevâmi'*, I, 211; Faḥruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 214 vd. *Kulle mâ* ("كلما") hakkındaki tartışmalar için bkz. er-Rađî, *a.g.e.*, III, 197-198; Faḥruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 217-218.

⁵⁷ Bkz. er-Rađî, *a.g.e.*, I, 50, III, 189; Faḥruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 199. Şart cümlesinin zarf anlamı taşıyan kelimelere muzâfun ileyh olarak gelip gelebileceği tartışması için bkz. es-Suyûfî, *Hem 'u'l-hevâmi'*, I, 205; Faḥruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 200.

⁵⁸ Bkz. er-Rađî, *a.g.e.*, III, 172-173; İbn Hişâm, *Evâđihü'l-mesâlik*, s. 245-246; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 277; Faḥruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 201-206. İhtilâflar için bkz. es-Suyûfî, *Hem 'u'l-hevâmi'*, I, 204-207.

⁵⁹ Cümle, mübtedâ, fâil, müstesnâ, muzâfun ileyh konumunda geldiğinde masdarın yerine geçer. Bu durum, haber ve me'ûlun bih olarak gelen cümleler için de geçerlidir. Müfret isme ya da i'râbta mahalli olan bir cümleye (ki o da müfret hükmündedir) tâbi olduğunda da böyle olabilir. Bkz. Faḥruddîn Kabâve, *a.g.e.*, s. 136.

Biz, ister harf olarak kabul edilsin ister isim olarak, ister izâfet tamlaması çerçevesinde değerlendirilsin ister değerlendirilmesin, bir zamanda ya da mekânda oluş bildiren cümlelerin bütün olarak masdar anlamı verdiğini, masdar olarak tevil edilebileceğini düşünüyoruz. Örneğin, إذا نُزِرَ رُزْزِي أَكْرَمُكَ cümlesi, رُبَارَتِكَ وَفَتْ رِبَارَتِكَ şeklinde tevil/takdir edilebilir ve bu çerçevede de kullanılabilir. Zarf bildiren harf/edat/isimlerden sonra gelen cümlelerin hangi masdarla takdir edileceğini ise yine isnat fiili belirler.

3.4. Şart Edatları İle Birlikte Kullanılması

Fiil cümleleri, şart edatları ile birlikte kullanıldığında masdarlaşırlar. Diğer bir ifadeyle şart edatları, kendi içinde bağımsız bir yargı bildiren bir fiil cümlesinin başına geldiğinde, onu, kavramlaştırır; öğeleri tâm olan bir cümle, şart edatları ile birlikte kullanılınca nâkis hale gelir⁶⁰. Çünkü, şart cümlesinde asıl yargı, şartın cevap cümlesi üzerine kuruludur. Aşağıda şart cümlelerine çeşitli örnekler verilmiştir.

إِنْ تَجْتَهِدْ تَنْجَحْ. // مَنْ يَزُرْكَ الشَّرَّ يَحْضُدْ عَوَاقِبَهُ. // مَا تَذَرُكَ الْيَوْمَ يَنْفَعُكَ غَدًا. // مَهْمَا تُبْطِنُ تُظْهِرُهُ الْأَيَّامُ. // مَتَى تَرْجِعْ نَفْهَمُ الْمَوْضُوعُ. // أَيْنَمَا تَذْهَبْ أَذْهَبَ مَعَكَ. // إِنْ يَزُرْكَ أَحَدٌ أَكْرَمُهُ. // بِأَيِّ قَلَمٍ كَتَبْتَ أَكْتُبُ ؛ كِتَابُ أَيِّ تَقْرَأُ أَقْرَأُ. // كَيْفَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ. كَيْفَمَا تَكُنْ يَكُنْ قَرِينُكَ. // مَنْ يُجَاوِزُ فَاحْسِينَ إِلَيْهِ. // مَهْمَا يَزُرْكَ أَكْرَمُهُ. كَيْفَمَا تَكُنْ يَكُنْ أَبْنَاؤُكَ. // مَهْمَا تُكْتُمُ حَلَاثَتَكَ تُعَلِّمُ. // مَتَى تَرْتَدُّ نَكْرِمُكَ. مَتَى مَا تَرْتَدُّ نَكْرِمُكَ. // أَيَّانَ يَصْنَعُ الْقَانُونَ تُصْنَعُ. أَيَّانَ مَا يَصْنَعُ الْقَانُونَ تُصْنَعُ. أَيْنَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ. أَيْنَمَا تَجْلِسُ أَجْلِسُ. أَيْنَ تُقِمُ تُزْرِكُ. // حَيْثَمَا تَسْتَقِمُ تُحْتَرَمُ. أَيِّ كِتَابٍ تَقْرَأُ يُفِيدُكَ. // أَيُّمَا كِتَابٍ تَقْرَأُ يُفِيدُكَ. كِتَابُ أَيِّ تَقْرَأُ يُفِيدُكَ. // أَيِّ إِخْلَاصٍ تُقَدِّمُ لِبَلَدِكَ تُحْمَدُ عَلَيْهِ. // مَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَهَاجِرْ مَعَهُ. // عَمَّنْ تَتَعَلَّمُ أَتَعَلَّمُ. // عَمَّ تَسْأَلُ أُسْأَلُ. // كِتَابُ مَنْ تَقْرَأُ أَقْرَأُ. // صَفْحَةٌ مَا تَكْتُبُ أَكْتُبُ. // إِلَى مَنْ تَذْهَبُ أَذْهَبُ. // عِنْدَ مَنْ تَجْلِسُ أَجْلِسُ.

لَوْ يَشْتَدُّ الْحَرُّ فِي الْعَطَلَةِ الصَّيْفَةِ الْعَقِيلَةِ أَصْطَافُ فِي جِهَابٍ مُعْتَدِلَةٍ. // لَوْ تَعَلَّمَ الْجَاهِلُ لِنَهَضَتْ بِلَادُهُ (لَكِنَّهُ لَمْ يَتَعَلَّمْ). // لَوْ سَكَنْتِ الْأَرْضُ عَنِ الدُّورَانِ لَمَلَكَ الْأَحْيَاءُ جَمِيعاً مِنْ شِدَّةِ الْبَرْدِ أَوْ الْحَرِّ. // لَوْ تَوَقَّفَ الْقَلْبُ عَنِ النِّبْضِ نَحَاتِيًّا لَمَاتَ الْحَيَوَانُ.

Şart edatları ile birlikte kullanılan cümlelerin masdar olarak takdirine gelince, burada şu ayrımı yapmak gerekir. Şartın fiil cümlesi, birlikte kullanıldığı şart edatları ile masdarlaşır. Bunu, şart edatları *in* ve *lev* ile birlikteki kullanımlarında açıkça görmek mümkündür. *İN* ve *LEV* dışındaki şart edatları ile şartın fiil cümlesinden oluşan bütün ise şartın cevap cüm-

⁶⁰ Şart cümleleri dilin, bir şart edatı aracılığıyla, iki ayrı yargı bildiren iki cümleden ikincisinin (şartın cevabı), birincisinin (şartın fiili) gerçekleş(tiril)mesine bağlanması suretiyle elde edilen yapılar olup, bu tür yapılarda bir yargının gerçekleşmesi, başka bir yargının gerçekleşmesine bağlanır.

lesindeki yerine göre değerlendirilmelidir. Çünkü, isnat işleminin temel öğeleri şartın cevap cümlesinde bulunur. Diğer bir ifadeyle şart cümlesinde asıl yargıyı içeren, şartın cevap cümlesidir. Aşağıda iki farklı örnek verilmiştir:

إِنْ يَجْتَهِدُ تَنْجَحُ. ← تَنْجَحُ فِي حَالِ اجْتِهَادِكَ.
مَنْ مَا تَزُورُنَا نَكْرُمُكَ. ← نُكْرِمُكَ وَقَدْ زَارْتَنَا إِيَّانَا.

5. Cümleleri İsimleştirmenin Başka Yolları

Yargı bildiren cümleler, nasıl ki isim gibi kullanılabilir, aynı şekilde bazı isimler de cümle gibi kullanılabilir. Cümlelerin isim gibi kullanılabilmesi, onun gibi müfret hükmünde cümle ögesine karşılık gelmeleri yönüyledir. İsimlerin, cümle (özellikle fiil cümlesi) gibi kullanılabilmesi ise onun gibi cümle ögesi alabilmesi ve aldığı öğelerle birlikte bir bütün olarak, tek bir öğeye karşılık gelmesidir. “Nitelik bildiren müştak isim (sıfat-isim) konumunda kullanıldığı yerler” ve “cümlelerin müevvel masdar olarak kullanıldığı yerler” başlıkları altında verdiğimiz örneklerde geçen cümlelerin nasıl isimleştirdiğini izah ederken, onları ya masdar ya da müştak isim olarak tevîl/takdir etmiştik. Aşağıda müştak isim ve masdarların fiil gibi cümle öğeleri almalarına çeşitli örnekler verilecektir.

Fiiller, bazı kurallar dâhilinde, kastedilen anlama göre ism-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdîl siygalarından birinde getirilmek suretiyle sıfat-isim yani müştak isim türetilebilir⁶¹. Fiillerden nitelik bildiren isim türetilirken dikkat edilmesi gereken kurallar ve fiil gibi cümle ögesi alabilmesi için bulunması gereken şartlar, sarf ve nahiv kitaplarında ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Cümle ögesi alabilmesi açısından fiillere benzeyen diğer bir yapı da masdarlardır. Diğer bir ifadeyle müstak fiil olan bir cümleyi isimleştirmenin diğer bir yolu da isnat fiilini masdarlaştırmaktır. Isnat fiilinin müştak isim haline getirilmesi ile masdarlaştırılması arasındaki fark, ism-i fâil, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdîl siygalarında türetilen müştak isimlerin “nitelik bildiren isimler” grubuna girmesidir. Masdar ise nitelik bildirmeyen, sadece oluş/hareket bildiren isim grubunu oluşturur.

⁶¹ Müştak isimler hakkında bkz. Ebû ‘Alî el-Fârîsî, *Kitâbu'l-İdâh*, s. 132; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zehab*, s. 278-279, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, s. 255-283; Aḥmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 113, 301. Nitelik bildiren ya da bildirmeyen tüm isimlere örnek olarak getirilebilen nisbet ekinin (جـ...), bitiştigi isimleri, sıfat-isim haline getirmemesi zikre değer bir husustur.

Sîbeveyh (ö. 180 h.), anlam ve kullanım açısından özellikle tenvinli yani muzâf olmayan ve *el* takısı almayan ism-i fâil ile fiil arasındaki benzerliğe şu şekilde işâret etmiştir⁶²: "هذا ضاربٌ زيداً غداً" cümlesi, anlam ve kullanım (amel) açısından "هذا يضربُ زيداً غداً" cümlesi gibidir. Yine, "هذا ضاربٌ عبدُ الله" cümlesi, anlam ve kullanım açısından "هذا يضربُ زيداً الساعة" cümlesi, anlam ve kullanım açısından "هذا يضربُ زيداً غداً" cümlesi de "ضارباً أباك وكان موافقاً زيداً" cümlesi de "كان يضربُ أباك ويُوافقُ زيداً" demek gibidir.

Aşağıda fiil gibi kullanılmış ism-i fâillere çeşitli örnekler verilmiştir. *El* takısı almış nitelik bildiren müştak isimlerin, ism-i mevsûl ve sıla cümlesinden oluşan sıla grubuna benzediği görülecektir.

أنت العارفُ قدرُ الإنصافِ. // ما مُريدٌ صديقُك ضررُك. // هل طالبُك أخوك شيئاً؟ // الحقُّ قاطعٌ سيفُهُ الباطنِ. // ما مُطِيعُ الجاهلِ ناصحُ الطَّيِّبِ. // الكاتمُ سرِّ إخوانه محبُوثٌ. // مرثٌ برجلٍ ضاربٌ زيداً. // جاء المُعطي المسكينَ أمس أو الآن أو غداً. // يخطبُ عليّ رافعاً صوتَهُ. // كان زيدٌ ضارباً عمراً. // إن زيداً ضاربٌ عمراً. // ظننتُ زيداً ضارباً عمراً. // أعلمتُ زيداً عمراً ضارباً بكرًا. // أعطيتُ أمس طالباً مؤدباً واجبه طوالَ العامِ أداءً كاملاً مكافأةً مائتةً قيمةً قدرها خمسون دينيماً مصرياً تشجيعاً له.

Benzer bir durum mübalağa bildiren ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdil siygaları için de söz konusudur. Bunlar arasında ism-i mef'ûlün ayrı bir yeri vardır. Çünkü ism-i mef'ûller, aldığı öge açısından meçhûl yapıdaki fiillere benzerler⁶³.

Mübâlâğa bildiren ism-i fâillere örnekler:

أنت خالِدٌ عُقدُ المشكلاتِ. // هذا ضرُوبٌ زيداً. // هذا ضربٌ زيداً. // هذا مضربٌ زيداً. // هذا ضربٌ زيداً. لا تكُنْ جزوعاً عندَ الشَّدائِ. // إنَّ اللهَ سميعٌ دُعَاءِ مَنْ دَعَاهُ.

İsm-i mef'ûllere örnekler:

أنت الحمودُ يُعلهُ. // ما مذلُّومٌ صديقُك. // جاء المضرُوبُ عبده. // زيدٌ مضرُوبٌ عبده. // عرٌّ من كان فُكرماً جازئاً ومحموداً جوازئاً.

Sıfat-ı müşebbehe'ye örnekler:

مرثٌ برجلٍ حَسَنٍ وَجْهُهُ. // مرثٌ بالرجلِ الحَسَنِ وَجْهُهُ.

İsm-i tafdil örnekler :

مرثٌ برجلٍ أَفضَلُ منه أُبُوهُ. // ما رأيتُ رجلاً أَحسَنَ في عينه الكحلُّ منه في عينِ زيدِ. // لا يكنْ غيرُك أَحَبَّ إليه الخَيْرُ منه إِلَيْكَ. // ما رأيتُ رجلاً أَوْقَعُ في نفسه النَّصيحةَ منها في نفسِ زهيرِ. // ما رأيتُ رجلاً أَوْقَعُ في نفسه

⁶² Bkz. Sîbeveyh, a.g.e., I, 164.

⁶³ Bkz. Sîbeveyh, a.g.e., I, 108-109; Ebû 'Alî el-Fârisî, *Kitâbu'l-Îdâh*, s. 133-134; el-Mu'arriżî, a.g.e., s. 68; er-Rađî, a.g.e., III, 428-429; İbn Hişâm, *Şerhu Şużûri'z-zehab*, s. 509, *Şerhu Kaşri'n-nedâ*, s. 277-278, *Evdâhî'l-mesâlik*, s. 267; İbn 'Akîl, a.g.e., III, 121; Ahmed el-Hâşimî, a.g.e., s. 312-313; el-Çalâyeynî, a.g.e., III, 282.

التَّصِيحَةُ كَرِهِيْر . // ما رأيتُ كنفَسَ زهيري أوقعَ فيها التَّصِيحَةَ . // ما رأيتُ رجلاً أوقعَ في نفسه التَّصِيحَةَ منها في نفس زهيري .

Aşağıdaki örnekler ise fiil gibi cümle ögesi alabilen masdarlara yöneliktir.

سَرَّني فهمُ زُهيريِ الدرسِ . // سَرَّني فهمُ الدرسِ زُهيري . // عَجِبْتُ مِن ضَرْبِ اليَوْمِ زيدٌ عَمراً . // عَجِبْتُ مِن ضَرْبِ زيدٌ عَمراً . // عَجِبْتُ مِن ضَرْبِ زيداً عَمْرُو . // عَجِبْتُ مِن ضَرْبِ زيداً عَمْرُو . // عَجِبْتُ مِن الضَّرْبِ زيدٌ عَمراً . // عَجِبْتُ مِن الضَّرْبِ زيداً عَمْرُو . // عَجِبْتُ مِن أَن أُكَلِّ زيدا طَعَامَكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عِنْدَ أَحِيكَ مُتَكَبِّراً أَكْلاً شَدِيداً . // عَجِبْتُ مِن ضَرْبِ زيدٍ . (أي من أن يُضْرَبَ) // سَاءَني عَصِيائِكَ أَبَاكَ . // شَكَرْتُكَ المُنْعَمَ وَاجِبَ . // هُوَ حَسَنُ التَّزْيِيَةِ أَبْنَاءَهُ . // حُتِّمْتُكَ المَصَائِبَ حَيْرٌ مِن مَرَكِبِكَ الجَزَعِ . // أعجبتني ضربك لزيدٍ .

Cümlelerin isimleşmesi ve masdar ve müştak isimlerin fiilimsileşmesi gibi hususlar, cümle tahlilinde derin-yüzeysel yapı ayırımı da zorunlu kılmaktadır. Şunu belirtmeliyiz ki, yukarıda çerçevesini belirlediğimiz fiilimsiler bir bütün olarak cümle konumunda yargı bildirirler ve cümleler, temel bir cümlelerin ögesi olduklarında müfret olarak tevil edilirler. Fiilimsilerin cümle olduğunu gösteren en büyük delil, bunların derin yapıda gerçekte birer cümle olmalarıdır. Fakat bunlar, yüzeysel yapıya çıkarırken isimleşmektedirler. Örneğin, "سَرَّني صِدْقٌ مُحَمَّدٍ" cümlesindeki fâil unsur derin yapıda "محمدٌ صادقٌ" anlamında, "تعليمك الطفلَ القرآنَ منفعَةٌ له" cümlesindeki mübtedâ unsuru ise "أنت تُعلمُ الطفلَ القرآنَ" anlamındadır.

Sonuç

Biz bu çalışmada, Arap dilinde kendi içinde bağımsız birer yargı bildiren isim ve fiil cümlelerini, tek bir ögeye karşılık kullanılabilmesi için isimleştiren yapı ve kullanımları ele aldık ve bunların, masdar edatları, şart edatları ve ism-i mevsûller, zarflaştırıcı yapılar (zarf edatları); ism-i fâil, ism-i mef'ûl ve sıfat-ı müşebbehe siygaları; haber ve hâl ögesi, sıfat ve isim tamlamaları ve atf terkibi olduğunu gördük. Burada ortaya koymaya çalıştığımız temel yaklaşımımızı, şu şekilde maddeler halinde özetlemek mümkündür:

- Cümle kuruluşunda, isimlerin ayrı bir yeri vardır. Çünkü onlar, dilin, -harf ve fiilin aksine- tek başlarına müstakil bir kavrama karşılık gelen yapılarıdır. Harfler tek başlarına belli bir kavrama karşılık gelmezken fiiller, kavram değil yargı bildirirler.

- Müstakil bir kavrama karşılık geldikleri halde, tek bir kelimedenden oluşmayan yapılar ise terkipler yani kelime gruplarıdır. Kelime grupları,

bütün olarak müfret konumunda, tek bir öğeye ve dolayısıyla tek bir kavrama karşılık gelen yapılardır. İsim ve fiil cümleleri de terkip olarak, büyük cümlenin tek bir ögesine ya da kelime grubunun bir elemanına karşılık gelebilirler ve bu yolla isimleşmiş olurlar. Tek bir öğeye ya da kelime grubunun bir elemanına karşılık gelmek suretiyle isimleşen (müfret isim konumunda kullanılan) cümleler ise anlam açısından isim kategorisine giren masdarlara ve nitelik bildiren müştak isimlere benzer.

- İsimler de anlam açısından kendi içinde çeşitli gruplara ayrılır.

Bunlar arasında masdar ve nitelik bildiren müştak isimler, ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü bunlar, diğerlerinin aksine daha karmaşık kavramların ifadesinde kullanılabilir; fiil gibi cümle ögesi alabilir veya yargı bildiren isim ve fiil cümlelerin isimleştirilmesinde (kavramlaştırılmasında) kullanılabilir.

- Arap dilinde fiilden isim türetmemizi sağlayan siygalar da bir yargıyı kavramlaştırmanın yollarından biridir. Çünkü üç siygadan birinde ortaya çıkan ve merfû ögesini zorunlu olarak içeren fiiller, birer yargı bildirirler. Buna göre, yargı bildiren fiilden türetilen ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdîl gibi kelimeler, fiilin ifade ettiği yargının kavramlaşmış halini temsil ederler. Masdarlar da yargıyı kavramlaştıran yapılar arasındadır. Dolayısıyla nitelik bildiren müştak isimleri ve masdarı, tersine bir işlem yaparak tekrar fiilleştirmek/eski haline getirmek, kavramları yargılaştırmak anlamına gelecektir.

Kaynaklar

‘Abbâs Hâsan, *en-Naḥwu'l-vâfi*, Dâru'l-ma‘ârif, 9-10. baskı, Kâhire 1991-1992.

Aḥmed el-Hâşimî, *el-Ḳavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luġati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut trhsz.

‘Alî Hâsan Maḩar, "Muşṭalahât naḩviyye 18", *Mecelletu Turâşinâ*, S. 1 (65), yıl: 17, Muḩarrem-Şafer-Rebî'u'l-evvel, Kum 1422 h. (ss. 207-214) (web adresi: <http://www.rafed.net/books/turathona/65/t10.html> 01-12-2005)

Ebû ‘Alî el-Fârisî, *Kitâbu'l-Îḩâḩ* (thk. Kâzim Baḩrul-Murcân), ‘Âlemu'l-kutub, 2. baskı, Beyrût 1996.

Ebu'l-Bekâ' el-'Ukberî, *Mesâ'il ḩilâfiyye fi'n-naḩw* (thk. Muḩammed ḩayr el-ḩalvânî), Dâru's-şarḩ el-'Arabî, 1. baskı, Beyrût 1992.

- Fahruddîn Qabâve, *Î'râbu'l-cumel ve eşbâhi'l-cumel*, Dâru'l-çalemi'l-'Arabî, 5. baskı, Haleb 1989.
- el-Çalâyeynî, Muştafâ, *Çâmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, el-Mektebetu'l-'aşriyye, 30. baskı, Beyrût 1994.
- Hâlid el-Ezherî, Hâlid b. 'Abdillah, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavâfih* (ve bi-hâmişihî Hâşiyetuhu li'l-'allâme eş-Şeyh Yâsin b. Zeyniddîn el-'Uleymî), Maţba'atu'l-Ezheriyye, Kahire 1326 h.
- el-Ĥarîrî, Ebû Muhammed el-Çâsim b. 'Alî b. Muhammed, *Şerhu Mulĥati'l-i'râb*, (thk. Berekât Yûsuf Hebbûd), el-Mektebetu'l-'aşriyye, 1. baskı, Beyrût, 1997.
- İbn Cinnû, Ebu'l-Feth 'Uşmân, *el-Ĥaşâ iş* (thk. Muhammed 'Alî en-Neccâr), Dâru'l-kutubil-Mişriyye, Çâhire 2000.
- _____, *el-Luma' fi'l-'Arabîyye* (thk. Ĥâmid el-Mu'min), 2. baskı, Mektebetu'n-nehçati'l-'Arabîyye/'Âlemu'l-kutub, Beyrût 1985.
- İbn 'Aķil, Behâ'u'd-dîn 'Abdullah, *Şerhu'-bni 'Aķil 'alâ Elfiyyeti'-bni Mâlik* (ve ma'ahu Kitâbu Minĥati'l-Celîl bi-taĥķiki Şerĥi'-bni 'Aķil li-Muhammed Muĥyiddîn 'Abdulĥamîd), Dâru't-turâs, 20. baskı, Kahire 1980.
- İbnu'l-Ĥâcib, Ebû 'Amr 'Uşmân b. 'Umer, *Kitâbu'l-Emâli'n-naĥwiyye* (thk. 'Adnân Şâlih Muştafâ), Dâru's-seçâfe, 1. baskı, Çatar 1986.
- İbn Hişâm el-Enşârî, Ebû Muhammed 'Abdullah Cemâluddîn b. Yûsuf b. Aĥmed, *Evçâhu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti'bn-i Mâlik*, Dâru ihyâ' il-'ulûm, 1. baskı, Beyrût 1981.
- _____, *Muĥnî'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb* (thk. Muhammed Muĥyiddîn 'Abdulĥamîd), el-Mektebetu'l-'aşriyye, Beyrut 1991.
- _____, *Şerhu Çatî'n-nedâ ve belli's-sadâ* (ve ma'ahu Kitâbu Sebîli'l-Hudâ bi-taĥķiki Çatî'n-nedâ li-Muhammed Muĥyiddîn 'Abdulĥamîd), Maţba'atu's-Se'âde, Mısır 1963.
- _____, *Şerhu Şuzûri'z-zehab* (ta'lik: 'Abdulġanî ed-Đaķar), ed-Dâru'l-mutteĥide, 2. baskı, Dimeşķ 1994.
- İbn Mu'ĥi, Ebu'l-Ĥuseyn Yahya b. 'Abdilmu'ĥi el-Maġribî, *el-Fuşûlu'l-ĥamsûn* (thk. Maĥmûd Muhammed eĤ-Ĥanâĥî), Dâru'l-kutub, Kâhire 1977.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed, *el-Uşûl fi'n-naĥw* (thk. 'Abdu'l-Ĥuseyn el-Fetlî), Mu'essesetu'r-risâle, 3. baskı, Beyrût 1996.
- İbn Uşfûr, 'Alî b. Mu'min, *el-Muĥarrab* (thk. Aĥmed 'Abdusettâr el-Cevârî, 'Abdullah el-Cubûrî), 1. baskı, 1972.

- İbn Ya'îş, Muveffikuddîn Ya'îş b. 'Alî b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, İdâretu't-ṭibâ'ati'l-Munûriyye, Qâhire trhsz.
- el-Muṭarrizî, Ebu'l-Feth Nâsır b. Ebi'l-Mekârim, *Kitâbu'l-Miṣbâḥ fi'n-naḥw* (thk. Maḳbûl 'Alî en-Nî'me), Dâru'l-beṣâ'iri'l-İslâmiyye, 1. baskı, Beyrût 1993.
- er-Raḏî, Muḥammed b. el-Ḥasan el-Esterâbâzî, *Şerhu'r-Raḏî 'ala'l-Kâfiye* (tashih: Yûsuf Ḥasen 'Umer), Min menşûrâti Câmi'ati Qaryûnûs, 2. baskı, Bingâzî 1996.
- er-Rummânî, Ebu'l-Ḥasan 'Alî b. 'Îsâ b. 'Alî b. 'Abdillah, *Ma'âni'l-ḥurûf* (thk. 'Abdulfettâḥ İsmâ'il Şelebî), Dâru's-şurûk, 2. baskı, Cidde 1981.
- eş-Şemânîni, 'Umer b. Şâbit, *el-Fevâ'id ve'l-ḳavâ'id* (thk. 'Abdulvehhâb Maḥmûd el-Kuḥle), Mu'essesetu'r-risâle, 1. baskı, Beyrût 2002.
- Sibeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. Uşmân b. Qanber, *el-Kitâb* (thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn), 3. baskı, Mektebetu'l-hâncî, Qâhire 1988.
- es-Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-hevâmi' Şerhu Cem'i'l-cevâmi' fi 'ilmi'l-'Arabiyye* (taşhîḥ: Muḥammed Bedruddîn en-Na'sânî), 1. baskı, Matbaatus Seâde, Mısır 1327 h.
- _____, *el-Eşbâḥ ve'n-neza'ir fi'n-naḥw*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût trsz.
- Temmâm Ḥassân, *el-Luġatu'l-'Arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ*, el-Hey'etu'l-Miṣriyyetu'l-'âmmeli'l-kuttâb, 3. baskı, Qâhire 1985.
- ez-Zeccâcî, Ebu'l-Qâsim 'Abdurrahmân b. İshâk, *el-Cumel fi'n-naḥw* (thk. 'Alî Tefkîk el-Ḥamed), 2. baskı, Mu'essesetu'r-risâle/Dâru'l-emel, Beyrût/Ürdün 1985.
- ez-Zemaḥşerî, Ebu'l-Qâsim Cârullah Maḥmûd b. 'Umer, *el-Mufaşşal fi 'ilmi'l-'Arabiyye* (ve bi-zeylihi kitâbu'l-Mufaḏḏal fi şerhi ebyâti'l-Mufaşşal li's-Seyyid Muḥammed Bedriddîn Ebî Firâs), Dâru Cîl, 2. baskı, Beyrût trhsz.